

SMÅLANDS BESKRIFNING

NY

UNDER FLERES MEDVERKAN UTGIFVEN

AF

JOSEF ROSENGREN, LUDVIG LINNELL,
KYRKOHERDE, FIL. DOKTOR REDAKTÖR

OCH

J. FISCHER,
REDAKTÖR

[47]

VASTBO HÄRAD.

VEXIÖ 1914.
NYA VEXIÖ-BLADETS BOKTRYCKERI A.-B.

116016

Femsjö.

Socknens namn har man vanligen velat härleda af räkneordet fem och sjö. Så Wieselgren och J. Allvin, ehuru hvar på sitt sätt. Ifrågasätts kan dock, om denna härledning är riktig.¹⁾

I socknens namn synes under äldre tider den sista sammansättningsdelen ej ha varit sjö. I medeltidshandlingar skrives Fämsrydh.²⁾ I jordeböcker och tondelängder heter socknen Femsitt (1539), Femsidh (1542), Femsedt (1546), Femselt (1563); i tvänne fastebref af 1590 och 1593 skrives Fenset. Från och med 1600-talet ser man Femsö, Femsjö, Fämsjö, och Femsjö blir sedan så småningom det vanliga. Femsjöborna själfva, i synnerhet de äldre, säga ännu i dag Femsé, hvilket såsom synes, torde få anses äldre och ursprungligare än Femsjö.

Femsjö ligger i sydvästra hörnet af Jönköpings län. Dess gränslinjer bildas åt söder en spetsig vinkel, som tränger ned mellan Lidhults socknen i Kronobergs län samt Breareds (Breared) socken i Hallands län. Vinkelspetsen ligger vid Fyllan (Fylleån) omkring 2 kn. söder om byn Kullhult, den sydligaste gården i socknen. Från

¹⁾ Wieselgren sammanbinder socknens namn med sjön Fennon, som ligger vid pass 2 kn. söder om kyrkan. Denna sjö, som man kallar Femsjö, skulle så blivit kallad, emedan han »har 2 sjöar öfver sig och 2 under sig i samma vattend». Härlt skulle femtallet få sin förklaring, och från sjön har namnet öfverflyttats på kyrkan och socknen. Men här äro i samma vattendel fete fem sjöar nämligen flere, nämligen 3 öfvan (Stöfsjön, Svora Hjertsjön, Lilla Hjertsjön) och 4 nedanför (Sandstjån, Häkvasjön, Lilla och Svora Dörfvasjön), alla inom socknen och nära hvarandra. Dessutom skrives sjöns namn, då det förekommer i äldre kyrkoböcker, allriig Femsjön utan alltid Fennon, såsom den kallas ännu i dag, ehuru namnet enligt ortens dialekt uttalas »Fannons», hvilket teke pekar här mot femtallet, emär e allriig i räkneordet fem uttalas med a-ljud, såsom numras i många orter, t. ex. hannn (henn), ran (ren).

²⁾ Allvin säger i sin beskrifning öfver Västbo, att namnet härledes från 5 omkringliggande större sjöar, 3-ne sjöar Färjen, Prillen och Fensén. Men utom det, att blott de två Färjarna ligga inom socknen, är svårt att försä, hvarför ej Hallands och Alganen (Algmussjön) få räknas bland de större sjöarna inom socknen. Femtallet i samband med sjo tyckes äfven här bli godtyckligt.

³⁾ M. Bolln anger i sin Antiqua Nova flere förklaringsgrunder till namnet, som han härleder af *fem* och *sjö* eller *höl*, såsom att 5 sjöar gränsa till kyrkobyn, att 5 vågar här sedan utminnes tider, mötes, att folk af 5 socknar här alltid halva sin kyrkogång o. s. v.

⁴⁾ Så berättas socknen år 1386.

Nes

116016
mes
(H)
mes

denna punkt går den ena gränslinjen i nordvästlig riktning, med någon böjning mot Femsjö, öfver Stora och Lilla Frillen samt Algnunna (Algnunnsjön), som bilda naturlig gräns mot de väster om liggande sockarna Bredared och Torup i Halland. Därefter fortsätter den i samma riktning utefter den senares afloppså, tills den möter Färgaryds socken, som med sin sydligaste punkt hinner ner till denna ström. Härifrån böjer gränslinjen, som nu blir svagt bågförmig, af mot nordost och går sedan åt öster öfver Mellan-Färgen. Här i landet mellan Färgarna och Yabergssjön med dess utloppså i Mellan-Färgen går gränslinjen långt upp mot norra ändan af Yabergssjön. Här ligger socknens nordligaste eller rättare nordostligaste punkt. Där möter nämligen den andra gränslinjen och bildar med den förra en lång men smal remsa, hvars ända med 0,5 km. berör Långaryds socken.¹⁾ Denna gränslinjen följer här i nordost än vid Yaböke, södra stränderna af Yabergssjön och Lilla Skälvsjön. Härifrån är gränslinningen från norr till söder tämligen oregelbunden. Naturliga gränspunkter å densamma äro emellertid Norssjön, Sötsjön och södra ändan af Nejsjön.²⁾ Där går gränsen åt väster utmed vattendragen Lången och Utersjön (Ytersjön). Något väster därom upptages dessas aflopp af Fyllekans källarm, som, kommande från söder, går åt norr in i Femmen och därifrån vänder sig mot söder, bildande en stor bukt.³⁾ Från Utersjön till sydligaste punkten af Femsjö söder om Kullhult utgjorde nämnda vattendel fördom gräns mot Lidhult. Men sedan Sännö förenats med Femsjö, har gränsen här flyttats något längre åt söder.

Femsjö socken kan alltså i stort sedt sägas bilda en tämligen rund figur, i norr snedt tillplattad, men i söder något utdragen, gränsande i söder till Lidhult och Bredared, i väster till Torup och Färgaryd, i norr till Färgaryd och på en mycket kort sträcka till Långaryd samt i öster till Södra Umnaryd. Socknens längd från norra gränsen mot Färgaryd (norr om Hallaböke) till socken- och länsgränsen vid Kullhult i söder är omkring 10 km., bredden tänkt i rak linje från Bäck i öster öfver Løjens och Ulfraväns till den västligaste punkten i närheten af Safflorpet (i Färgaryd) likaledes omkring 10 km. Från socknens sydligaste punkt vid Kullhult till den nordligaste i gränsen mot Långaryd i s. k. Lilla Land är däremot afståndet omkring 14 km. Socken omfattar 72,01 kv. km.

Femsjö socken är mycket ojämn, och nästan öfverallt är marken mer eller mindre stenbunden, somligstades ända till yttlighet,

1) Området mellan förnämnda vatten, särskildt den sydliga delen med gårdarna Skubbhult i Femsjö, Kull, Seglelhult och Skubbhult i Färgaryd, kallas vanligt i dagligt tal »Lilla Land». Här ligger också Gullnaha, som hör till Umnaryd. Alltså ha icke mindre än 4 socknar, Femsjö, Färgaryd, Långaryd och Umnaryd tillfart om att göra erfvingar i »hetta Lilla land».

2) Vid Norssjön trängde före 1885 S. Umnaryd ett godt stycke in i Femsjö med hemmanet Bäck, som ligg nästan omringadt af Femsjö socken.

3) Denna bukt kallas Fylleboegen. J. Alfvins Beskr. öfver Västbo sid. 162.

så att stenarna rent af trängas med hvarandra. Hemmanen Hallaböke, Kullhult och Sännö räknas dock för att vara slätthemman. Genom socknen går en rullstensås från norr till söder. Den blir synlig i närheten af Yabergssjön och går därifrån i samma riktning som bygdvägen mot Hallaböke. Vid sjöarna Mellan-Färgen och Södra Färgen breder den ut sig mot S. Saraböke och uppåt Hallaböke intill bygdvägen mot Färgaryd. Ätven i Hallarås och Løjens ligger rullstensgrus. Vid Femsjö kyrka öster om skolhuset stryker åsen fram i höga ryggar (*Räcknen*) och fortsätter åt söder — där nu landsvägen går mot Kullhult — utåt Häknaböke. Knullalt och Kullhult. Den anses vara den egentliga försättningen af den s. k. Långarydsåsen och äger, då den lämnat Femsjö socken, sin fortsättning i rullstensbildningar inom dalgången vid Bredared.¹⁾

Ingenstädes nå socknens många berg, backar och kullar någon mera betydande höjd öfver hafvet. På några ställen, t. ex. i trakten omkring Femsjö kyrka, ligger dock några höjder, från hvilka man har en ganska vidsträckt utsikt öfver kringliggande nejder med dess dälder, sjöar och mossar. Ej långt från kyrkan i öster eller något i nordost ligger Bössberget. Förr var detta beklädt med vacker bokskog, men nu stå blott några få bokar kvar. Här finnes å södra sidan under en stor stenhäll en bergsklyfta, lik en bakugn, där 2 å 3 personer kunna rymmas. Under ofredstider skall denna klyfta hafva använts som gömställe. Öfverst på bergshöjden är en begynnande mossbildning, och ett starkt, klart källsprång, »Hvita källan», uppspringer här.

Då Femsjö kyrka under kyrkoh. C. M. Svenssons tid, åren 1863 och 1864, undergick en större reparation, hölls under sommartiden gudstjänsten å detta berg.

Nära intill Bössberget, men något öster om detsamma, ligger det i 2 delar klufva Ärtva- (Ärtva-) berget. Eftersom ärt (= jäkt sår) i Femsjö uttalats som »ärt», har man gissat, att berget fått sitt namn just med anledning härat. Åt öster stupar det brant med en madmark djupt innder.

Nordost härom ligger Dullaberget, som fördom var beklädt med härlig bokskog, hvilken längesedan försvunnit och lämnat rum för barskog. Djupt under detsamma ligger en vik af S. Färgen. På andra sidan om denna vik åt norr till ligger i s. k. Östra Hägrenen ett berg med höga klippor. Här är ett vackert bokhult. Ne-lanför berget har vid stranden varit en liten bästäd, där Løjens och andra hemman norr om sjön brukat sätta sina båtar (skip), då de foro till Femsjö kyrka. Denna bästäd har af ålder haft delstolta namnet Guldhann. Och med detta namn är förknippad sägnen om en brud, som med hela sin brudskrud blifvit tagen in i delta berg. Härifrån har man en synnerligen vacker utsikt öfver S. Färgen ända upp öfver Ibro åt Mellan-Färgen till.

1) A. Blomberg, Beskrifning till kartbladet Önnestad.

Ej långt från kyrkan men i sydost ligger Åfjehellet, som har sitt namn af närliggande träsk, Åfjan. Åfven å detta berg skall ha varit ett bokhult. I pastor Bononij tid (1663—1688) skall här under de danska krigsorfylgheterna (1675—1679) hållits gudstjänst. Man vågade ej samlas till gudstjänst i kyrkan.

Midt igenom socknen i norr och söder går en trång men djup dalsänka, till största delen uppfylld af vatten: Mellan-Färgen, Södra Färgen och Femmen. Mellan S. Färgen och Femmen är den dock afbruten såväl af förutnämnda rullstensåsen som af en annan höjdsträcka, som går i nordost utmed södra stranden af S. Färgen. De tjäna här som vattendelare mellan Nissans och Fyllans vattenområde. Den del af socknen, som ligger öster om denna dalsänka, ligger högst. Här ha vi öster om Älmås och på höjden norr om Dufhult de högsta punkterna i socknen — vid Älmås cirka 180 m., vid Dufhult 175 m. öfver hafvet. Denna del af socknen anses såsom den fruktbarsle.

I västra delen finnas många och rätt betydande mossar, ur hvilka gårdarna höja sig som höga öar. Högst ligga t. ex. gårdarna Älmhult och Stubbeboda.

Socknens berggrund består af gneis. I berget väster om Femsjö kyrka uppnår skiktens stupningsvinkel 70° — 80° , något sällsynt i Västbo, där den vanliga stupningen är 30° . Af de i gneisen ingående beståndsdelarna sanlar sig på några ställen fullspalten till stora »ögon», t. ex. i bergen väster om Södra Färgen och söder om Yabergssjön.¹⁾ Sjätte bergformationen är ock endast en ganska egendomlig. Så t. ex. höjer sig i Stensjön ett enstaka vildigt stenblock. »Store stens», ur vägorna med en höjd från vattendrytan af omkr. 5 m. och med en omkrets af 24 m. (Ofvarpå är den slät och jämn som ett golf med nästan kvadratformig yta (7×9 m.)) Den är synlig på långt afstånd. Af denna sten har sjön sitt namn. Den skrapande folkfantasin har här, liksom ofta annars i dylika fall, gifvit trollden skuld för att stenen ligger här så ensam. Ur Kirshults berg (i Ensisjöfs socken) bröt ett trollloss-stenen och kastade den med sitt strumpeband mot Femsjö kyrka. Men stenen var för tung eller handen för svag, ty här damp den ner 2 å 3 m. från kyrkan.²⁾ En egendomlig klippformation, fast af helt annat slag än den nyss nämnda, är den s. k. Sigfrids källa. Den ligger å Knallalls ägor mitt i hårda hällberget mellan landsvägen vid Knallalls söderby och Melesjön. Den är trekantig och fullkomligt liksidig. Sidorerna äro så släta och jämna, som hade de blifvit huggna af den

¹⁾ A. Blomberg. Beskrifning till karth. Ölmestad.

²⁾ I dessa och dylika fantasiska förståelser om jättar, som slungat stenar, ligger dock något litet af sanning. Nog äro dessa stenar — »flyttblock», som de i geologien kallas — dikastade — men af inlandsisen, som en gång betäckte vårt land. Som bekant har man långt ner i Tyskland funnit flyttblock, som en gång måste ha tillhört Skandinavians berg.

streckligaste stenhuggare. I öfversta kanten är hvarje sida 0,6 m., djupet 0,75 m. Sidorerna aftaga i samma proportion ända ned till bottnen, som ser ut, som om den vore planhuggen. Sidorerna äro här nere blott 0,08 m.¹⁾ Anledningen till källans namn är den gamla traditionen, att St. Sigfrid i denna trakt predikat och döpt. Han skall då vid något tillfälle på ett underbart sätt, liksom Moses i öknen, framkallat vatten ur hällberget för att »svalka sig med i sin törst.»²⁾

Hvad de lösare jordlagren angår, så utgöras de — utom af det förut nämnda rullstensgruset — i allmänhet af krossstensgrus, sand, torfly och mosstorf. De båda senare slagen upptaga en rätt betydande del af socknens areal. Vid stränderna af den sänka sjön Femmen, skall på ett par ställen finnas lera ehuru af sämre slag. Sjö- och myrmahner förekomma på många ställen t. ex. i Yabergssjön och Färgarna men ifven här och där i mossar och backakanter. Bolin berättar, att i forna tider brände bönderna af denna malm så mycket järn, de behöfde till nödiga bohagssty. Malmen blandades med veden i vildiga »trébälar», hvilka antändes, hvarefter man gick till väga ungetjär på samma sätt, som då bönderna på hans tid »förklarade påtaska». Tecken till sådant arbete menar han sig ha funnit i Hallabökes ängar, vid Södra Sarahöke och vid säteriet Yahöke. Det järn, säger han, som så tillverkades, var mycket skört och bräckligt och kallades »klumpjärn».

Mineralkällor med starkt järnhaltigt vatten finnas på flere ställen t. ex. på Knallalls och Hökhults ägor. Vid »Hökalka källa» brukade för många af socknens ungdomar årligen mötas i midsommarfester för att dricka hälsa och — roa sig.

Femsjö socken har en mängd sjöar. Medräknas större och mindre, blir antalet 23. Dessutom finner man här minst ett 12-tal s. k. gölar, som till största delen ligga kringspredda här och hvar i mossarna, sakna synbart aflopp och anses i allmänhet af allmogeen såsom botenlösa.³⁾ Sjöarna fördela sig på 2 eller rättare 3 olika

¹⁾ Detta enligt J. Allvin, som säger sig ha fått underrettelsen om källan från prof. E. Friis, hvilken »icke ansåg det möjligt, att vattnet kunnat i så ordentligt mått slipa densamma». Enligt Bolins beskrifn. i »Antiqu. Novae» är hvarje sida i öfva bräddan 5 kvartar (0,75 m.), vid bottnen knappt 1 kvartar (0,15 m.) djupet 1 aln (0,60 m.). Det ena af källans 3 hörn pekar rätt i norr, det andra i söder och det tredje i öster. Källan, »som ej får mer vatten än det, som regnar från himlen», är så tät, att den långt in på sommaren kan hafva vatten». I forna dagar, tillägger B., »brukte gemene man här att ofra och två sig med vattnet, som här fanns, för sjukdomars skull men är nu afskafadt.» — Ända in i senaste tid har man dock offrat allehanda, mest — knappar, ty tron på vattnets underbara kraft är längesedan död.

²⁾ Bolin framkastar här den ganska antagliga gissningen, att i den katolska tiden munkar eller annat vistskapligt folk ankorserat källan med Sigfrids hörnada namn och inblilat folk, att om de där offrade och tvådte sig, skulle de få hjält mot sjukdom.

³⁾ Vid de flesta är gärna någon sägen fästad, ful och hemsk som göllarna sjöfva. Berättelsen om pojken, som skulle mäta djupet i ett sådant vatten men

vattensystem, nämligen Nissans, Fyllans och Lagans. Till det sistnämnda hör blott den på östra gränsen liggande Nejsjön. Denne står nämligen i förbindelse med Yajsjön. Unnen och Bolmen, som alltså sitta vatten i Lagan. Vid södra gränsen upptager Fyllan, som flyter ut i hafvet i närheten af Halmstad, vattnet från ett 10-tal af socknens sjöar. Bland dessa äro Femmen och de båda Frillarna; de senare aflöfva genom ån vid Kullhult.¹⁾ Till Nissans stora vattenområde höra de öfriga sjöarna, hvilka alla afbörda sitt vatten åt Nissan dels genom Sandsjöån, som flyter in i Nissan vid Rydö, och dels ål norr genom Färgrävsån.

Störst bland sjöarna äro efter senare årens sjösänkningar Södra Fär-gen, Mellan-Färigen och Yabergssjön, af hvilka dock M. Färigen blott till hälften och Yabergssjön blott till en noga del ligga inom socknen. Innan den blef sänkt, var St. Frillen en sallsynt vacker sjö med sitt rena vatten, genomskinnligt klart som Vätterns, sina många albevuxna, gröna öar, som än med höga kullar, än med små gröna slätterlägoströdda här och hvar i vikar och på djup. I denna sjö fångades och rätt mycket fisk, särskildt ål, gädda och abborre. Det var intet ovanligt, att man på en natt i Kullhults ålkrista fångade 100-tals ålar. Det säges, att man på klart och lugnt väder kunde i sjön ljustra ål på ett djup af ända till 3,5 m. Numera har ålfisket vid Kullhult försvunnit, och fisket i öfrigt här är knappt nämnvärdt. Ehuru socknens sjöar äro så många och tämligen fiskrika, drivres dock ingen städtes något egentligt fiske utom på några ställen vid lektiden och någon gång för nöjes skull. Under lektiden fångas — mer förr än nu — en präktig sik i Färigen, och i Hallasjön, särskildt vid Ulvånäs strand, togs förr ej obetydligt med braxen. Vid de små strömmarna står här och hvar en ålkrista, där en och annan ål fångas.

De sjöar inom socknen, som höra till Fylleåns vattenled, hafva undergått sänkning. år 1881 sänktes Stora Frillen.²⁾ Enligt landmätarhandlingar torrlades 6 hektar, 45 ar, 70 kvm. åkerjord, 26 hektar, 30 ar, 48 kvm. ängsjord, 144 hektar, 33 ar, 80 kvm. afrosningsjord och 241 hektar, 50 kvm. impediment.³⁾

som skrändes bort af trollet, som ropade: »Måter du mina vätigar, så märker jag dina lägger» eller: »malder du mjö, så slår jag dej», går här igen. — Vid en af göllarnas ranna återfinner man i något förändrad men ält igenkännlig fräkt hit-storren om Morvalls käring. Inget gol i Femsjö skog skall nämligen ha fått sitt namn efter en arg och envys kvinna, som hette så. Hon kunde ej låta bli att skälla sin man för »lushund». Då tog han henne med sig till göllen och sänkte sakra ner henne i vattnet, men hon ropade allt ifrigare sitt småörod. Han fä-tade henne då i håret och lät henne sjunka, tills vattnet räckte öfver hufvudet. Men då hon ej längre kunde ropa, räckte hon upp händerna och gjorde dräpbeck-ner. Mannen lät henne då korra ner i djupet.

¹⁾ En gammal sägen är, att utloppet vid Kullhult blifvit gräddt och att det ursprungligen varit utanför s. k. Djupdal.

²⁾ Enl. k. mts behöldes femårsberättelse 1881—85 af s. g. sänknigen torr-liggning af 275,4 hektar och beräknas ha kostat 17,925 kr. Lån å 8,900 kr. erhöles

³⁾ Gräntingen verkställdes af åboarna i Kullhult, som härför och för ned-läggande af vattenverken erhöles 9,300 kr. Men då de gräntde en tunnel på 34

Åkerarealen ökas dock betydligt hvarje år och gifver numera, rätt och omsorgsfullt brukad, tämligen goda skördar både af säd och potatis. Å ängsmarken inbärgas omkring 300 lass hö årligen, och på afrosnings- och impedimentsjorden uppväxer en myckenhet af löf- och barrskog, som efterhand döjfer de många stenrösen, små sandkullar och slätter, som i de första åren efter sjöns sänkning stodo så nakna och fula. Man hoppas och tror, att värdet af skogs-tillväxten i Frillen skall hädanefter stiga med omkring 1,000 kr. om året. Den ledsnad och missbelätenhet med företaget, som under de första åren var allmän bland strandägarna, har därför efter hand försvunnit, och man gör sig nu godt hopp om företagens nytta för kommande tider.

Ungefär samtidigt med Frilleus sänkning, eller åren 1880—85, verkställdes en större gränting för att sänka Stora och Lilla Dotva-sjön. Sandsjön, Femmen samt Lilla Hjortsjön. Denna gränting, som några år förrut föregåtts af en mindre, då fördämningen vid Knal-lebergs såg nedrets, betingade en kostnad af 5 å 6 tusen kronor och medförde en vinning i odlingsbar jord af 22 hektar, 3 ar, 60 kvm., äng 53 hektar, 85 ar, 70 kvm., afrosningsjord 75 hektar, 87 ar, 76 kvm. samt impediment 161 hektar, 18 ar, 20 kvm. Det hela uppskattades vid landmätarförrentning till engradig jord 14 hektar, 63 ar, 20 kvm.

Med undantag af Sännö och Häkraböke, hvilka finga sina när-belägna mader på grusholten fullt torrlagda och som å dem fått goda skördar, motsvarade i allmänhet nyttan för de många andra hemman, som varit intresserade i företaget, ej hvad man väntat. Dels blefvo flere mader ej tillräckligt torrlagda, dels ligga de aflägg-set från respektive gårdar och åro därför svåra att bruka. De för-sita åren skördades dock å de flesta rätt mycket med spannmål. Sedan dess hafva flere af nyodlingarna aftagit i växtkraft och ned-lagts. Nu växer det tätt med skog å all afrosningsjorden och de många impedimenterna, så att i en framtid kommer stor skog att stå, där förrut var endast vatten.

Vegetationen företer här, liksom på andra ställen i Väslbo, in-gen större yppighet eller rikedom. I skogsmarkerna växa fur, gran och en. Blott på ett och annat ställe, t. ex. å Hallabökes ägor vid Mellan-Färigen, upplivas barrskogens mörka och tunna färgton af den ljusa, mjuka grönskan från löfträd. Här växa nämligen i skön blandning med de nämnda trädslagen äfven bok, björk, hassel o. s. v. Såsom man kan se af »ranssaknings-» eller skattläggings-handlingar från slutet af 1600- och början af 1700-talet, voro bok-skogar då allmänna inom socknen. Så godt som hvarenda gård hade ållonskog. Så t. ex. står i en dylik handling från 1682 an-

meters längd, gjorde de en kånbar förlust, hvarförutom de genom sjöns sänkning förlorade inkomsterna från såg och kvarn samt det präktiga ålfisket.

tecknad rörande Älmhult, som då innehades af värborne Johan Oluf och Hendrich Hård, att det har »allonskog till några skycken svin». Nu står det ej till att där uppleta ett enda litet bokträdd. På 1700-talet brändes inom socknen flerstädes pottaska, och här för nedhöggss en myckenhet bok.

I senaste mansåldern ha bokarna förvandlats i tunnstätter, som försålts på stösläderna. Gamla bokhult finnas nu endast i ringa omfång vid Skubbhult, Dufhult, Hallaböke och Femsjö by («Hägnens»). På andra ställen, t. ex. Nabba och Frillalt, förekomma blott spridda stånd. Där boken flyttar bort, träder granen i stället. Äfven här liksom på andra ställen i vårt land har eken för varit allmänare, än hvad den nu är.

Gårdnamnet Ekornahult tyder på att här varit ekskog. I »ransakningshandling» af 1691 ser man, att t. ex. i Skubbhult fanns på den tiden mycket ek. I Västbo härads dombok för 1735 och 1736 finnas ansökningar från Femsjö församling om utstämpling af 24 »toppformade ekar» i och för kyrkobygget. Och Bolin omtalar, att 1760 fanns i Femsjö Skattegårds kalffrageberg, där nu ung barrskog står, en ekskubbe, hvars »diameter var 4 aln. (2,2 m.) och periphæren 12 aln. (7,1 m.) i omkrets». Nu förekommer eken såsom vuxet träd blott i några få exemplar i ett och annat gäde, annars blott som buske. Och delta stolta träd, som ju antages hafva invandrat till vårt land ungefär vid samma tid, som människans kom hit, är nu i Femsjö en gammal gäst, som håller på att afsluta sin flyttning. Våra äldsta löfträdd, björk och asp, växa här ymnigt. Särskildt Hallanäs har god tillgång på björk. Emellan viden (*Salix aurita* och *Salix cinerea*) förekommer å mader och mossar — dock rätt sällsynt — dräggbjörken (*Betula nana*). En och annan ask och lind höjer sig här och hvar framme vid gårdarna. Asklöfvet insamlas grönt och räkñas som ett godt foder. Af lindbast gör man rep och »närtentälömmar»¹⁾

Vildappeln träffas så godt som i alla gäden; lönnen såsom vid rätt sällsynt, men som planterad står den så godt som vid hvar stuga. På ett par ställen finnes hästkastanjen (*Fesculus hippocastanum*) planterad. Trots de många kären är skräkran (*Jedum palustre*) här rätt sällsynt, men det starkt doftande porset (*Myrica gale*) förekommer allestädes i kärr och vid stränder.

I kärr och mossar höjer och rätt allmänt strandliljan (*Narthecium ossifragum*) sin gula klase och ger jämte blockliljan (*Erica tetralix*) lite färg åt den här torftiga vegetationen. Rammen (*Scirpus cæspitosus*) är i allmänhet den växt, som karaktäriserar sankmarkerna. I skogsmarkerna trängas ljungen, blåbärs- och lingon- («krö-

¹⁾ Tömmen, med hvilken stutarna föras till marknaden, följer vid handeln med på köpet, hvar för den naturligtvis ej anses böra vara af någon dyrbarare beskaffenhet.

sen-»)ris om hvarandra. Mellan dessa tränger Linnéan (*L. borealis*) fram med sin krypande stjälk och ströcker upp sina spåda grenar med de väldoftande, kloekliga blommonna. Flerstädes växer den så ymnigt, att den fyller skogen med sin vällykt.

I »Floran» med någon växtgeografi möter ofta namnet Femsjö. Orsaken här till torde dock få sökas förnämligast i den omständigheten, att denna trakt kanske mer än någon annan i hela Sverige blifvit i detta hänseende genomforskad. Från den allmänna regeln, att vegetationen i Småland växer om Lagan utmärker sig för en påtaglig artfattigdom, gör Femsjö intet undantag. Så — för att blott nämna några exempel — är blåsippan (*Anemone hepatica*) här mycket sällsynt, bäckvippan (*Pulsatilla vulgaris*), som på andra orter är allmän, finnes här näppeligen, men motvippan (*P. vernalis*), som annars anses sällsyntare än den förra, förekommer här åhminsstone på ett par ställen. *Primula veris* saknas alldeles, stora blåklockan (*Campanula persicifolia*) likaså. Detsamma är förhållandet med *Geranium silvaticum*, *Hottonia palustris* m. fl. andra växter, som annars förekomma t. o. m. i Västbo, om också där sparsamt. Däremot förekomma ej så få växter, som annorstädes i Sverige äro mer eller mindre sällsynta, t. ex. *Salix laurina*, *Scirpus multicaulis*, *S. fluitans*, *Aira Flexuosa*, var. *nigricosa*, *Hieracium diaphanum*, var. *gracillior*, *Hieracium gothicum* (här allmän), *Stellaria Friesiana*, *Equisetum riparium*, *Osmunda regalis* m. fl.

Växiställena äro dock i allmänhet få, och den botanist, som ej har någon närmare beskrifning på dem och ej får till hjälp någon kunnig ciceron, gör helt visst misstråkningar. Som socknen nästan årligen besöks af växtsamlare, ha ej få af de sällsyntare växterna blifvit utrotade. *Silene rupestris*, som för ett par tiotal år sedan växte ymnigt å Artraberget, är nu utgången. *Accentium gammarum*, som i några få exemplar växte vid Femsjö kvarnåbäck, likaså. (Och så är förhållandet med ej få andra växter, som fordom funnits i Femsjö.

Däremot ha under årens lopp andra växter invandrat. Tussilago farfara, som före 1860 var mycket sällsynt i Småland¹⁾ och näppeligen bemärkt i Femsjö, växer här nu flerstädes som ett svårt ogräs å mossodlingar.

Vid Dullaberget fanns för några år sedan *Polygonum bistorta*. Den växte där rätt ymnigt. Flere andra växter skulle kunna nämnas, som tyckas ha inkommit först under senare åren. Femsjö flora har särskildt blifvit beskrifven af Elias Fries i *Stirpes Femsjö-nenses*, tryckt i Lund 1826.

Af vilda djur finnas här de vanliga slagen. Vi vilja peka på ett och annat. Vargen uppträdde i början af åhundraåret som ett svårt skadedjur bland boskapen men förtöjdes kraftigt. Mot enhäl- lande af 1 1/2 dagsverke af hvarje fjärdedels hemman och 1 dags-

¹⁾ Se N. J. Schantz, Smålands flora.

venke af hvarje torpare inom socknen, som ägde kreatur, åtog sig 1815 kvarternästaren L. F. Hard i Yaböke att å sina ägor anlägga en vargrop för fångande af vargar. Dessutom förföljdes vargarna med skallgångar, då de antingen nedsköts eller fångades med garn. På ett och annat ställe i församlingen ha också dessa vargarn ända in i senaste åren syns hänga på sin pinne å loffet men ha lyckligtvis ej på länge behöft användas.

För 30 å 40 år sedan nedgjordes på samma dag i skallgång 2 vargar. Den ene sköts af L. J. Larsson i St. Tranhult, den andra togs i garn. De voro de sista, som varit synliga inom socknen. Däremot smyger ännu räffen omkring i skogarna och gör sig under sommartiden ofta ett rof bland fåren. Rådjuren, som finnos här före den stora vargperioden men därunder försvunno, ha återvänt och äro nu tämligen allmänna. Haren hoppar omkring i skog och gräde, ekorren bland träden. Den senare gör sig särskildt goda dagar bland hasselbuskarna vid den tid, då nöterna mogna, men förföljes af alla (små-) pojkar, som tycka illa om konkurrenten. Mårdar ha stundom skjuttits här. I en och annan af skogarna har grillingen sin lya, och uttern fiskar i alla sjöar. Under sina flyttfärder slå tranorna sig ned å någon af de många mossarna, där de höghalsade och alvarliga spatsera omkring. De äro dock fortfarande frimmande. Man betrakte dem blott på afstånd! De utsjällda vaktposterna tåla nämligen ej, att man är näringsgen. Under sina vandringer och höstfärder göra vildgässen korta uppehåll i sjöarna, och det har någon gång lyckats, t. ex. i Stensjön för några år sedan, att skjuta någon af dessa väksamman fåglar. Änder af flere slag häcka där emot å holmar och invid sjöstränderna. Under hela sommaren hör man deras snattande här och hvar i vassarna, men vid skördetiden ser man dem stundom samlade i Frillen i skaror på flere hundra. Älska änderna helst de vassuppfyllda vikarna, så styra däremot lönmarna ut på djupet, hvarifrån man hör deras genomträngande skri. Hökar, ornnvråkar och glador speja här allestädes hvar på sitt sätt efter rof. Bergutven brukar häcka å Dullaberget invid Färgen. När han under mörka nätter höra sitt hemska lüte, ryser vandraren, som är ute om natten, och tänker på de gamles ord, att sådant skri »bådar örlig och färliga tider». När mörker faller på, kommer utgellan mångenslides fram till boningshusen. Sitter den sig dinnat på fönsterbrädet och ropar »klä! hvit, klä! hvit!», så är detta enligt de gamles tanke tecken till, att det i den stugan snart skall klädas till begraving. Kajen lyckes i Femsjö ej ha funnit något bekvämt näste, ty hon synes ej till där, men kråkor och korpar finnas i desto större antal. Där korparna sommartiden under kraxande stricka fram i brädsande flykt, blir man orolig för boskapen och undrar, om räffen varit framme bland lammen.

Af orre och fjäder är väl tillgången numera ej så stor som

förr, dock äro dessa fåglar ännu rätt talrika. Rapphönsen visa sig somliga år i stora flockar, men under andra år äro de som försvunna. Göken gal här snart sagt i hvarje liten björkdunge, så att det ekar i skogen. »Han kommer i 10:de och gal i 9:de veckan», enligt de gamlas räkneseätt.¹⁾ Efter hans första toner lyssnar gammal och ung, lyssnar efter dem från väster, ty västergök är gläddegök eller bäste gök. Och då fröjdar sig och hvar liten parfvel, ty då han var innesättning under kulna vinterdagar, fick han löfte, att »när göken gal i björke, får han följa med till körke» (= kyrkan).

Byarnas och gårdarnas namn äro följande:²⁾

1/2 Agushytte	1/4 sk. ³⁾	Ekornahult	Västtra	1/4 f.
1/2 Bohult	1/4 »	»	(1/2) Östra..	1/4 »
»	3/16 »	»	»	1/4 »
»	1/8 »	1 3/4 Femsjö	(1) Skatteg.	1/4 sk.
1 Bäck	1 »	»	»	1/4 »
1 1/2 Bökoberg	1/2 »	»	»	1/4 »
»	1/4 »	»	»	1/4 »
»	(1) Södra	»	(3/4) Prästteg. med	3/4 k. ⁷⁾
»	1/4 f.	»	Ilägg.	3/16 sk.
»	1/4 »	3/8 Flahult	»	3/16 »
»	1/4 »	»	»	1/6 »
»	1/4 »	1/2 Frillalt	»	1/6 »
1/2 Duffult	1/8 sk.	»	»	1/6 »
»	1/8 »	»	»	1/6 »
»	(1/4) Stora	»	»	1/4 f.
1 Ekornahult	1/2 Västtra	1/2 Haghult	»	1/4 »

¹⁾ Med 6 april (Vilhelm) börjar den 13:de veckan. Därför räknar man baklänges, så att med 13:de april börjar 12:te veckan, med 20:de april 11:te veckan o. s. v. Sista, d. v. s. första veckan, skulle vara den, i hvilken midsommardagen infaller. Dock räknar man ej längre än på sin höjd t. o. m. 3:te veckan. Där sluta veckorna. Den som står »se'n det är slut med veckorna», får missväxt. I 10:de veckan infalla de första sanningdagarna, Ture och Tyko.

Året indelas ock i rättnar: 1) vinterrättnen, från jul till vättrindagen, 2) vårrättnen, från vättrindagen till midsommar; 3) sommarrettnen, från midsommar till mikaeli och 4) eftertöstarrettnen, från mikaeli till jul. Hvarje rätt omfattar omkring 13 veckor. Dock talar man mest om vinterrättnen. Den är den svåraste och drygaste.

²⁾ Vid stafning af byarnas namn har den för Jonköpings län gällande jordeboken af år 1877 blifvit följd med undantag af ordet västra, som där skrives med e. Namnen på -hult uttalas af allmogem på -alt eller -igt med undantag af Ekornahult (=Loknahult) t. ex. Hökalt, Frillalt, Tranel, Almet o. s. v. Att det i jordeboken skrives Hökult men däremot Frillalt, Tranhult men Knallalt hör till de inkonsekvenser, hvarpå yngre så väl som äldre jordelöcker i detta hänseende öfverföla.

³⁾ Kallas vanligen Allgarna. Så skrives det ock i en gammal räkningsbok från 1650-talet.

⁴⁾ Hörde förnt till S. Unnarväs socken men är fr. o. m. 1/1 1885 öfverflyttadt till Femsjö enligt k. resolution 9/11 1883. — Hit hör Hesselhult utjord, som af äldre legat under Femsjö socken.

⁵⁾ Stombusman till kyrkohn. i Femsjö.

⁶⁾ Abornna skatta för tvänne utjordar, som dock ingen vet, hvar de äro helägna.

⁷⁾ Kh.-bosättele.

3/4 Hallaböke	3/16 sk.	Saraböke	Södra	1/8 sk.
»	3/16 »	»	»	1/4 »
»	3/16 »	3/8 Skrubhult	»	1/8 »
»	3/16 »	»	»	1/8 »
1/4 Hallnäs	1/10 »	»	»	1/8 »
»	1/10 »	1/8 Stensbol	»	1/8 »
»	1/10 »	1/8 Stubbodda	»	1/8 »
»	1/10 »	3/8 Sämnö	»	3/16 »
1/4 Hallnaböke	1/4 sk.	1/2 Tranhult (1/2) Stora	»	3/16 »
1 Hökhult	1/4 »	»	»	15/16 »
»	1/4 »	1/2 Tranhult (1/2) Stora	»	1/6 »
»	1/4 »	»	»	1/4 »
»	1/4 »	(1/4) Lilla	»	1/4 »
3/8 Knallhult	3/16 »	»	»	1/8 »
»	3/16 »	3/4 UHvannäs	»	1/8 »
»	3/16 »	»	»	1/6 »
1 Kullhult	1/8 f.	»	»	1/2 »
»	1/8 f.	»	»	1/8 »
»	1/8 f.	»	»	1/8 »
1/2 Löjenäs	1/8 »	1/2 Valslult	»	1/16 f.
»	1/8 »	»	»	1/8 »
»	1/8 »	»	»	1/8 »
1/2 Nabba	1/8 »	1 Yaböke (sätten)	»	3/16 »
»	1/8 »	»	»	1/2 »
»	1/8 »	»	»	1/8 »
»	1/8 »	»	»	1/8 »
3/8 Rahult	3/16 sk.	1/2 Ämhult	»	1/8 sk.
»	3/16 »	»	»	1/8 »
2 Saraböke (1) Norra	1/4 »	»	»	1/4 »
»	1/4 »	1 Ämnäs	»	1/16 »
»	1/4 »	»	»	1/16 »
»	1/4 »	»	»	1/8 »
»	1/4 »	»	»	1/8 »
»	1/4 »	»	»	1/4 »
»	1/4 »	»	»	1/4 »
»	1/8 »	»	»	1/4 »

Socknens hela hemmantal utgör alltså 20 2/3 mtl, därför 1 krono-
 12 2/3 skatte- och 7 frälsehemman med ett taxeringsvärde, som år
 1809 uppgick till kr. 295,700 för jordbruksfastighet och kr. 8,600
 för annan fastighet. Någon större egendom finnes icke i socknen.
 Det forna säteriet 1 mtl Yaböke innehafves numera af bönder och
 är deladt mellan 4. 1 mtl Bäck, som nu innehafves af Meljer &
 Vinberg i Karlshamn, var före år 1873 fördeladt mellan 5 åboar.
 För öfrigt äro gårdarna merendels delade i »fjärdingar» eller »åt-
 lingar», fastän äfven, såsom ofvan syns, såväl lägre som högre hem-
 mantal förekomma.

1) Uppsala domkyrka äger frälserätten här (1/4 Hallnäs).
 2) Aborna äga en uiford, Vemeshult.
 3) Hit hör en uiford, krono-, upptaxerad till 300 kr.
 4) Var förr »skater», hörande i evrilt hänsende till Femsjö kyrkligt till Femsjö socken. Ifrån 1/4 1888 hör det i alla hänsenden till Femsjö socken och Jönköpings län enligt k. mts nediga skrivelse till kammarkollegium af 20/5 1887.
 5) Här finnas säg och kvann, som äro belägna inom Södra Umnaryds socken.

Antalet brukningsdelar är 108, jordlorp och andra jordlåggen-
 heter 28. Ingen ägare eller brukare af andra jord förfogar öfver
 mer än 20 h.-ar odlad jord. Endast 25 ägare och brukare af andra
 jord hafva mellan 2 och 20 h.-ar. Större delen af jordbrukarne,
 nämligen 76 ägare och 6 brukare af andra jord, hafva högst
 2 h.-ar.
 Hela ägoviadden utgör 6,983 h.-ar utom vatten. Den skogbä-
 rande marken upptager häraf 772 h.-ar, åker och annan odlad jord
 308 h.-ar, naturlig äng 918 h.-ar, träd-, humle- och kålgårdar 5 h.-ar.
 Den odlade jorden användes på följande sätt:

Hektar.	Hektar.	Hektar.
Höstsäd..... 55,5	Rotfrukter: potatis... 29,2	Gräs och andrafoderväxter: Till bete och gröndoder 6,5
Värsäd: stråsid... 101	Spannsväxter..... 0,4	» höskörd..... 42
» baljväxter... 0,4		Träda..... 13

Jordbruket lämnar ej på långt när den spannmål, som åtgår
 för socknens behof. An i dag såsom för århundraden sedan måste
 säd (både råg och hafre) köpas — och kanske mer nu än förr.
 Dock har jordbruket äfven här förbättrats på senare tider. Bolin
 beräknar i en af sina berättelser (»Hur en bonde bör förhålla sig
 för att dra sig fram») sädesafkastningen af 1/4 mantal i medelgoda
 år till 18 tunnor (omkring 31 hl.). Vi förstå därf, att de
 odlade tegarna icke kunna ha varit stora. Nu finns väl ingen
 »ättingsbonde» inom församlingen, som ej får vida mer. En och
 annan jordbrukare har kunnat erhålla 165 hl.; bland de drifligare
 jordbrukarne torde medelafkastningen utgöra 80 till 100 hl. Öknin-
 gen har uppkommit såväl genom bättre brukningsätt som genom
 nyodlingar. Kyrkoherde Eggertz (på 1850-talet) säges ha varit den,
 som ägde den första plögen inom socknen. Hitills hade ärljroken
 (årdern) och träpinnaharven, spaden och haeken varit de enda jord-
 bruksredskapen. Annu är, utom på slätthemmanen, ärljro-
 ken den mest använda. Enär mångenstädes den höglända jorden
 är så stenbunden, att »stenen är regel och jorden undantag», är det
 godt, om man ens med krok kan komma fram. Därtill fordras ej
 blott öfning utan äfven — mycket tålmod. Eggertz uppmnade
 bönderna att ej låta de stora stenören i sina åkrar. De borde
 lägga stenen i gärdsgränder eller gräfva ner den i väggarna. En
 och annan lydde. Och så blefvo här och där de med hassel-, ek-
 och björkbuskar smyckade stenören, som flerstädes upptogo större
 delen af åkertegen, störda i sin sekelgamla ro. Slakten är dock
 långtifrån utdöd. Vid samma tid började man på med madodlingar,
 något hittills oförsökt. Härmed har fortsatts, och har jordbruket
 härigenom mycket förbättrats.

1) På Bolins tid (1750-talet) utfördes åkergrändet i Ransjö prästeg, af 33
 sänkskilda åkerlappor, å hvilka utsåddes tillsammans 42 1/2 skäppor säd (omkr. 11,5
 hektol.). Häraf förstås, att åkrarna måste ha varit mycket små.

Dock är här ännu mycket att göra. En af de män, som på 1850- och 60-talen mest utmärkte sig såsom banbrytande jordbrukare inom socknen, var dåvarande klockaren och organisten E. Elmén. Om honom heter det i ett protokoll af 1869, att »han så väl häfdat det hemman ($\frac{1}{4}$ ml Vallshult), som han under något öfver 25 år innehafte, att han såsom bevis på hvad odlingsflit och arbete kan uträtta varit *den förste* jordbrukaren inom församlingen, hvilken haft något att från sin gård afyttra, då ännu flertalet bland dem ärligen måste köpa mer eller mindre af hvad jordbruket i denna mågna ort ej förmår afkastas». Bland dem, som under senare tiden sökt verksamt förbättra sitt jordbruk, torde kunna nämnas Anton Persson i Yaböke, som låtit å den mestadels stenbundna marken verksamt ställa betydande nyodlingar och stenbrytning å gamla åkrar. Viktor Larsson i Flåhult har också förvandlat spridda åkerlappar till sammanhängande åkrar. På 1850-—80-talen bortvöjde Johannes Magnusson i Almhult från sitt åkergräde många hundra lass sten, som lades i stenmurar, nedgräfdes i vägen eller lades till bro vid s. k. »stockarna». I Femsjö skattegr. har A. J. Jönsson gjort flere nyodlingar och förbättringar å sitt hemman. — I Hallaböke. Sännö och Häknaböke, där marken är så godt som stenfri och sålunda lämplig att odla, hafva också anmärkningsvärda madodlingar företagits. Landbrukaren August Jönsson i Vallshult torde dock å sitt $\frac{1}{4}$ ml därstädes innehäfva det mest uppdrifna och vinstgivande jordbruket inom församlingen. För jordbruket inköps årligen kalk och artifihiella gödningsämnen i ej ringa mängd.

Före år 1868, som var ett år med total missväxt å vårsådden, odlades föga höstråg. Man sådde vårråg i förening med hafre («blandsåd») eller enbart vårråg. Sedan dess sås höstråg allmänt och i större mängd. Dock äro de få, som skörda tillräckligt med råg för eget behof, och ännu sällsyntare är, att någon har rågt att afyttra; de flesta köpa. Hafren är hufvudsädel. Dock måste ej få köpa äfven detta säde, i synnerhet de som sysselsätta sig med skogs-korslor. Potatis går bra men planteras blott för eget behof. Korn odlas till socknens behof, särskildt å vissa hemman, som gälla för att vara goda »kornhemman». Hvele förekommer ej, och kålrötter samt rotfror odlas föga.

För hade äfven den minste jordbrukare sitt »tonaland» [hampa- och höra- (= lin) land] och hvarje gård sin badstuga, där kornet mältes och där hampan och linet bereddades för spånad. Detta senare arbete hörde till det roligaste under året. Hvar och en bonde hade då sin brytotta, vanligen under oktober månad. Då samlade sig på attonen granarne, både karlar och fruntimmar, i synnerhet af ungdomen. I regel förde hvar och en med sig sin »bråta». En ursamlingen tog ut »tonaden» ur torkugnen och fördelade den bland de andra. Karlarne såsom de starkare fingro krasa tonaden, fruntimren hjälple till med hvad de kunde. Här var arbete och lif. Ballret

från bråtorna, blandadt med muntert skrat från de arbetande, trängde vidt ut i den mörka hösnatten. Sedan krasningen blifvit afslutad framemot oledags, lades tonaden upp för att torkas under några timmar. Nu började kalasandet rätt för hand. Det hände också, att det blef spel och dans bland ungdomen. När rasteliden var till ända, var det fruntimren, som öfvertogo hufvudbestyret. Nu vidtog klyftningen, skäkningen och slutligen häckningen. Vid häckningen skildes »normna» (blånorna) från tågorna, hvilka fördelades och hopvirades i s. k. »lottar». Dessa lottar upphängdes sedan i större knippor vid takbjälkarna på lottel. Det var husmoderns stolthet, om hon fick visa främmande många och stora knippor af väckert glänsande tågor.

Normna förvarades på sina bestämda byllor. Här var vinterarbete för de kvinnliga medlemmarna af husfolket. Under de långa morgnarna och aftnarna böst och vintler snurrade omkring den sprakande brasan de lätta spinnrockshjulen, och när bleknåderna mars i 4—6 långa länkar lärt, som nu breddes ut på marken nära stugan. I vår — de stora spinneriernas och väfveriernas — tid är förhållandet annat. Badstugorna hafva multnat ner, inga munttra bryttolor hållas, spinnrockshjulen ha stannat, och »tonalanden» hafva blifvit både få och små.

Skogsandringen har här från urminnes tider varit hufvudsaklig. Ur skogen hämtar man både »föd- och skattpänningen».

Socknens läge i närheten af den skoglösa halländska slätthytten¹⁾ har gjort det lätt att få skogsprodukterna afyttrade. Skogen har därför ej här såsom på många andra ställen betraktats som värdefull. Att man redan för århundraden sedan här dref skogsand-teringen, därom vitna de många sågverk, som redan då funnos uppförda inom socknen. Det äldsta af dessa var sågen vid Kullhult. Bolin uppgifver 1761 i sitt arbete »Femsjö antiqna et nova», att det räknades för det äldsta — både uti Femsjö socken och Väsbo härad — af de sågverk, som funnos annoterade i kronans längder och skrifter. Han anslager, att det blifvit uppfördt om icke före så kort efter det stora ödesmål, som 1564 öfvergick socknen. Öfverallt måste man då bygga hus i de nedbrändas ställe, hvarföre ett sågverk var omisteligt.

År 1761 funnos i den lilla socknen följande 15 sågverk, uppräknade i ordning efter deras ålder: vid Kullhult, Yaböke, Älmås, Hallanäs, Haghult (byggt 1706—08), Hallaböke (s. å.), Femsjö Prästeg. (1721), Femsjö Skattegr. (1723), Dufhult tillsammans med Vallshult (1727), Ekornahult, Löjenäs, S. Bökeberg, Knallt (tillsammans

¹⁾ Afståndet till sjöstaden Halmstad är omkr. 4 mil.

med Knalleberg i Lidhults s:n), Ulfvans (tillsammans med Holseryd i Färgaryds s:n), Hökhult («vid ett litet svagt vattendrag».)¹⁾

Dessa sågverk voro naturligtvis mycket primitiva. Det tog lång tid att såga en tolt bräde. I vår tid, då skogsavverkningen bedrivs på helt annat sätt, ha flere af ofvannämnda sågverk fått förfalla. Men förr voro de i flitigt bruk. Under vintertiden högg hvarje åbo så många sågstockar han behöfde och medhann. De framforslades, och när vårfloden kom och fylde vattendragen, blef det brädt vid sågen. Särskildt vid Kullhult sågade man natt och dag. Om natten lyste man sig med tjärnstökor eller en liten talg-dank i en lykta.

Bräderna försåldes sedermera under årets lopp, mestadels på Halmstad. Särskildt före skattetiden, slåttern och jultiden såg man bräddlass efter bräddlass, draget af små stutapar om 10 å 11 kvarter, »kneka åslad» mot »släen». Öfverst på lasset voro placerade 3 stora hösäckar och det omisteliga »färdaskrinet». Var det före skattetiden måste uppköpen blifva små, ty pångarna måste sparas till skattedagen. Till slåttern och julen gjordes de största uppköpen, hufvudsakligen råg, hvelmjöl, salt, sill och luftfisk. En sådan färd tog nära 3 dagar. De sämre bräderna försåldes en tid på torgdag i Breared eller till någon uppköpare vid vägen, t. ex. i Fröbärke eller Mahult. Leke fick man på detta sätt in några stora pångasummor, men man fick till de nödiga utgifterna. I stället för att gå och ta ut sig ett bankiän, säson sker på många ställen, har man här i socknen haft för sed att ta yxan och gå till skogen för att skaffa sig lite att afyttra.

Nu mera säljer man skogen morändels »parkavis», större eller mindre, till skoghandlare, som komma till bönderna i slutan. Blir det handel, så sättas snart många händer i rörelse, hvilka nedhugga och förvandla skogen till bjälkar och piprops. Endast en mindre procent försågas. Några ha så länge sysslat med att hugga bjälkar, att de vunnit en synnerlig skicklighet. De få hela bjälkabhuggare och kunniga under vintarna förljåna hög dagspänning. Andra göra sig betydliga inkomster genom att köra ut den huggna skogen. För några totalt år sedan fannos blott 3 å 4 hästar i hela socknen. Nu ha större delen af åboarna hästar, många 3 å 4. Man använder dem vanligen äfven för jordbrukets behof men mest för körstolar i skogarna. Betydliga summor förljånas på detta sätt. Några sägas ha genom körstolar i skogen kunnat förljåna mer än 1,000 kr. på året. Dock är ej allt ren behållning. Det är många afbränningar. Emellertid blir skogen på detta sätt på många håll en god inkomstkälla. Leke blott de, som ha att sälja, skaffa sig pänningar på den, utan ock de, som köra och hugga, och icke minst de, som handla med skog.

¹⁾ Vid hvarje sågverk fanns gemenligen en liten husbehöfskvam. Tull-kvannar fannos blott vid Yaböke och Kullhult.

Hur länge kan detta fortgå? En gammal man från socknen, som jämför förhållandena förr och nu, yttrar missmodigt: »Skogen har här alltid varit som en god mjölkko; förr mjölkade man den jämt men lite vackert, och då stod hon sig, nu stormmjölkar man. Snart får man se, att den snälla kossan inte blott synes utan dör af misshandeln». Det är att önska, att det ej måtte gå så illa, ty utan något understöd från skogen är det svårt att förstå, hur man här skall kunna reda sig. Det är en lycka, att skogen här i regeln snart nog planterar sig själf och växer upp fort, kanske mer nu än förr, då getterna förstörde plantorna. Den största och kärnigaste skogen är återkad på de flesta ställen, men ännu finnas vackra skogar i behåll, som väl kläda socknens flerstädes backiga, steniga och magra utmarker med sin aldrig svikande grönska. Flere enskilda personer äro rädda om sin skog.

Den värdefullaste skogen i socknen finnes å prästgården samt St. Dufhult. Här lär finnas skog för öfver 50,000 kr. För att påskrynda skogens återväxt har i år Viktor Larsson i Flahult på hushållingsstälkapets bekostnad rekvirerat skogsfrö för att plantera skog å omkr. 10 tunnland — det första försök af detta slag, som gjorts af enskild person inom socknen, såvridt vi ha oss bekatl.

Från skogsmarkerna hämtas ock en ej obetydlig inkomst i de många skogsbär, som plockas och försäljas. Smultron, hallon, hjortron (å de många mossarna), blåbär («slönnen»), lingon («krösen») o. s. v. förekomma. Det är dock särskildt blåbär och lingon, som förekomma allmänt och ymnigt. Blåbären tillvaratagas blott föga och endast för eget behof, men lingonen plockas däremot ej blott för att — såsom skett sedan 'urnminnes tid — fylla det egna »mosakärlet» utan ock för att kunna sälja så många som möjligt. Där skog blifvit återvakad parkavis, blir det snart praktiga »krösnafällor», där bären slå så många och röda kring de gråa stubbarna. Då äro hela hushåll, gamla och unga, ute och plocka. I goda bärår har det händt, att en och annan bonde med sitt husfolk kunnat sälja krösen för omkring 200 kr. Ett år stego bären i pris från den ena veckan till den andra.

Då började en och annan i socknen köpa upp i stora partier för att förljåna på handeln. Det höll på att växa upp »krösnagatroner», men året efter gick det på andra hållet med prisändringarna: det blef »rabatt på rabatt», och man fann, att krösnahandeln var alldeles för osäker och riskabel, hvarför den övergafs. Nu försäljas bären vanligen vid Byggets eller Lidhults järnågsstationer. Boskapskötseln är föga utvecklad. Betena äro på de flesta ställen mycket magra.

Å de torra skogsmarkerna utgöres vegetationen hufvudsakligen af blåbärs- och lingonris och den frodiga junggen. Ett och annat grässtrå tittar skyggt fram mellan dessa mäktiga grannar och utgör ett rart fynd för de mera klarseende bland boskapen. Denna hämfar sin magra spis hufvudsakligen från mossarna och kärren. Där

växa ängsull (*Enophorum*), myrag (*Rhynchospora*) och starrarter (*Carex*). I vattnet utmed stränderna af de många sjöarna växer flerstädes ymnigt med sjösäd (*Schirpus lacustris*), nobblomster (*Lobelia*) och ströppel (= vattenfräken, *Equisetum limosum*).

Boskapen, som fått vänja sig vid att »vara om sig», vadar ut och gör sig här gästade. Ehuru på senare tider flere hagar och intag, som fordom slättades, nu lagts till betesmarker, klagas dock allmänt, att betena försämrats. Med saknad tänker man på den tid, då junggen här skall ha varit okänd.

De gamle berättar sig ha hört af sina förfäder, att det första ställe, där denna växt fanns, var Mjälamo i Torups socken. Men det måste ha varit mycket, mycket längesedan den invandrade, ty nu uppträder den som »gammal i gåte». Vist är, att på flere gårdar föddes flere kreatur, än hvad nu är förhållandet.

Så berättar Bolin, att t. ex. i prästgården föddes under 1758, då det blef litet med halm och hö, 20 klabbundna nöt — »väl förståendes af det små fånadslaget, som här å orten brukas» — 1 häst, 12 å 14 får samt några getter och kalvvar, men under föregående år, då det var större ymnighet på hö och halm, några nötmer. Enligt stiftsmatrikeln af år 1897 föddas i närvarande tid å samma gård endast 1 häst, 8 nötkreatur, 2 ungekreatur, 8 får.

På andra ställen åter torde jämförelsen utfalla till fördel för våra dagar. Boskapen utfodras nu för tiden äfven här något bättre än förr, ehuru den visst inte allestädes vare sig sommar eller vintertid får äta sig mätt. Förr hände ofta, att när kreaturen efter vinterutfodringen släpptes ut tidigt om våren, de af stor svaghet lätt fastnade i kärren och måste dragas upp.

Från ladugården får bonden af mjölk och »sågel», hvad han ungefärligen behöfver för sitt eget hushåll. På bönder ha något väsentligt af ladugårdsprodukter att afyttra. Inlet mejeri finnes eller har funnits inom socknen. Förr såldes dock mer smör än nu. Då »sankades» det skapt. Smöret från den ena kärningen efter den andra nedpackades i smörhyttorna, som voro många, i samma mån som husmodern var duktig till att »sanka». En smörhandlare, som for på Göteborg med smör och kalfskinn, hade vissa tider som för på Göteborg med smör, och hos honom försåldes »sanket». Nu går det till på annat sätt. Visserligen försäljes ännu smör under vissa tider på året, särskildt från de bättre gårdarna, men det mesta går nog åt i hushåll. En och annan af de äldre, som minnes den gamla tidens hushållning, förgurvar sig öfver denna nya och underliga tid, som låter den dyrbara »flöten» (gräddan) förärfvas i det »usla kaffet».

En väsentlig inkomst från ladugården har varit mellangiften på stutar. Dragarne köpas unga. Då förkofra de sig bäst. Tio kvarter, blodroda, vackra hornställning, alla fallen i behåll — det är stutar det. Att få dem att göra på sig bra under vintern är en viktig sak. De måste alltid ha det bästa, äfven om de ej användas

i arbete. Att få stutarna hulliga och granna och på samma gång få bra mjölk från kossorna, som alltid få det sämsta, hörde och hör ännu till de mera svårösta af boskapskötselns problem. Under sommaren lejes bete till dem, ofta långt utom socknen. När marknadsstiden kommer, föras de fram, i regel till Långaryds marknad. Här synas de och försällas efter mycket mäklande. Så köpes ett annat par, 1 kvarter mindre. Har lyckan varit god, har bonden sig en 50-lapp i mellangift.

Så var det åtminstone för ett par tiotal år sedan. Åtskilligt har sedan dess förändrats äfven i detta stycket. Kossorna ha kommit mera till heders. Hästar ha på många ställen trängt ut stutarna, men mängden menar att »stutarna stå sig till sist». Och det är kanske inte omöjligt.

I äldre tider, då de stora skogslagen ännu voro oskiftade, hade man å alla hemman flere eller färre getter. Å de större gårdarna förenade sig de särskilda åboarna vanligen om en gemensam vaktare för dessa ostyriga och lättfotade sällar. Vallpojken hade sin »lur» eller sitt »vallhorn». Med detta lilla instrument underhöll han ej blott den ostyriga hjorden om sin härskaremakt utan lät också genom höga låtar all neiden förnimma, hvar han vallade sin hjord. När från olika håll vallpojkarna möttes med sina skaror vid någon af sjöarna, särskildt St. Frillen, hälsade de hvarandra från motsatta stränder med tutningar i luren, frågade hvarandra på detta sätt om tiden och justerade så sina »solringar». Somliga voro så öfvade, att de genom allehanda toner utan ord kunde samsprika om både ett och annat. På efterhösten, då man vid Långaryds marknad afyttrade flere eller färre af getahjorden, fick ock vallpojken för egen del en efterlängtd pänning för något af de små djuren, om han sköt sig väl under vallandet. Getahjordar förekommo i socknen ända in på 1870- och 1880-talet. Nu är det nästan slut med denna boskapsätsel. Förekommer gelen å något ställe, är hon ensam eller sörljer med en eller ett par kamrater för lusten af den forna friheten. Hon går tjudrad och klampad och hör inga låtar mer, ty »vallhorn» ha öfver allt tystnat, och »getapojken», hennes gamle regent, är försvunnen.¹⁾

Fårafveln förekommer nästan blott till husbehof; på ett och annat ställe föddas inga får.

Fordom föddes många svin, som å olonskog fingo hämta sin mesta föda. Fasiän de nu måste uppfödvas med säd, som ofta måste köpas, förekommer det dock ännu rätt allmänt, att flere svin hållas, än som behöfvas för hushållet. De slaktas och säljas som skällingar. Man tycker, att, om det också blir klen betald för besvär och omkostnader, får man dock »en samlad styfver». Jordbruket blir också lite förbättradt därigenom.

¹⁾ Ännu förekommer han kanske någon gång i sången till en gammal jullek, som i det äldre släktets bandom ofta sjöngs: »Den getapojken (getahjorden eller killegeten) du gå' me' den ha' ja', får ja' nä'n annan, så ta' o. s. v.»

Af industri eller hemstjöld har socknen föga eller ingen inkomst. Man kan nästan säga, att socknen lider brist på alla slags »ämbetsmän» (handverkare), såsom smeder, skräddare, skomkare, snickare o. s. v. Så finnes t. ex. knappast mer än en enda smed i hela socknen, och han får räkka till äfven för många kringliggande utsocknebores behof.

Såsom en liten begynnelse till industriell verksamhet kan dock betraktas den snickeriverstad, som för ej länge sedan uppförts vid Älmås och som äges af Axel Petersson därstädes. Med anlåtande af vattenkraften i Fyllan (Älmåsåån) drifves här för turbin och vattenhjul såväl hyvel- som spånmaskiner, och flere artiklar i träförädlingsbranschen tillverkas och lära röna stark efterfrågan ej minst från den halländska släbbygden.

Några mera betydande egendomar, som utmärka sig framför de andra hemmanen i socknen, finnas ej. För att lämna en och annan historisk upplysning nämna vi — med förbigående af Femsjö prästgå. tills talet blir om det kyrkliga — blott följande:

Yaböke (har kallats Öjaböke, Yaböke, Ya = Öjaberg) köptes till frälschemman år 1639 och blef 1677 det enda säteri i socknen. Det ägdes då af P. Gyllensvärd. År 1708 ägdes det af änkefru Riddermark.¹⁾ Enligt Bojin skall I. C. Rosenschantz en tid hafva innehaft det men genom »slösaktig och ostadig hushållning försärdets», hvarefter det genom handel och köp kom i professor Stridsbergs i Lund ägo. Dennes son, häradsförding H. Stridsberg, tillträdde det vid pass år 1720. Dennes fru blef omgifv med häradsförding Joh. Lilliegranath, som ägde det till sin död 1762.²⁾

Eller dennes död innehades säteriet af Joh. G. Cederschiöld samt därefter af kvarternästare L. F. Hårdh.³⁾ Säteriet såldes nu och delades. En tid ägde prosten Th. Fries och efter honom sonen professor El. Fries den ena hälften, tills denne sålde det till arrendatorerna. Den andra hälften ägdes af bonden Märten Karlsson samt efter honom af ännu lefvande omkring 90-åriga t. d. kyrko-

¹⁾ P. Wiselgren, Smålands Bcker.

²⁾ Hans vapensköld hänger i Femsjö kyrka och har följande inskription: »Kongl. Maj:hts Troghenare och Hårdshöfding uti Vermland 16 års tid Värbne Herren Johan Lilliegranath som var född i Skåne Broby socken år: 1703 den 15 sept., dödde på Öjaberg barnlös siste man i familjen år 1769 d. 25 juli — har 2:ne sönner varit gift — af dess kvarterne änketru M. C. Prinz är detta vapen bekräftat och upstat.» I tvisten mellan Ummeryd och Femsjö (hvarom framdeles) förde han Femsjö's sak till seger. »Han blef och med vilforfänt beder uti en Folkrik och mycket Förenäm församling beledsagd till sitt hvilfornn och graf d. 10 octobris, 66 år gml.» (Femsjö Dödböck).

³⁾ Lilliegranaths änka dog året därpå den 13 nov., under det hon redde sig till bröllop. Meningen var, att hon den 15 nov. skulle ingått äktenskap med nämnde fänriken Johan Gabriel Cederschiöld, hvartil lysning 3 gånger redan afkunnats. Dagen efter den tillnämde bröllopsdagen blef hon, 46 år gammal, begravd. Hennes död syntes mystisk, och underliga rykten om dödsorsaken (som nämnes colique) uppkommo.

värden Per Johansson, som lämnade egendomen åt sin son Anton Petsson, hvilken nu innehar den och har nedlagt mycket arbete på jordbrukets förbättring.

St. Dufvult var fordom i helt hemman gammalt fräise, som genom byte tillföll kronan och därefter förmedlades först till $\frac{1}{2}$ och sedan till $\frac{1}{4}$ mtl. På ansökan af pastor i Femsjö (M. Nästadius) förordnades det af Karl XII år 1699 till kapellansboställe.¹⁾ Af utgående räkntan å hemmanet, 7 daler 16 öre silfvermynt, förbehöll sig kronan 2 daler 6 öre om året, det öfriga skulle tillfalla den som kapellanssysslan förrättade. Enligt kongl. bref af den 5 jan. 1866 blef St. Dufvult stornhemman åt pastor i Femsjö, hvarvid 24 kr. 67 öre af räkntan anordnades åt kyrkoherden.²⁾ Inföll den 1 maj 1917 är hemmanet bortarenderadt för pastors räkning mot en afgäld af 3⁰⁰ hl. sp., 20 kg. smör och 40 kronor.

Hötkull, 1 mtl skatte, blef 1688 anslaget till rusthåll. Den äldste rusthållaren var Sven Bengtsson, hvars barn och arfvingar i tre led ännu 1760 bebodde denna gård. Denne Sven Bengtsson var fader till magister Bengt Höök, som på sin tid var lektor och pastor på Visingsö, morfader till Svenco G. Strömvall, hvilken dog som kyrkoherde i Odensjö 1751.

Bäck, 1 mtl skatte, såldes 1872 för 42,000 kr. till en herr Hansson, som å sin sida försåldde det till Meijer & Vinberg i Karlshamn. De förra äboarna skulle äga 50 års besittningsrätt å hvar sina hemman. Denna besittningsrätt försåldes af äboarna 1898 för 3,000 kr. Vid första försäljningen förvägnades ortens befolkning öfver det höga priset, men å de vidsträckta skogsmarkerna med ymnig och vacker skog lär ha afvekats skog för mycket mer än hvad gården kostat. Och ännu lär ej så obetydligt med skog finnas kvar.

Till hemmanet hör en utjord, benämnd Hesselhult, hvilken i motsats till gården, som först i senare tid (såsom förut blifvit anmärkt) lagts under Femsjö, sedan urminnes tid legat därnär.

Om denna utjord berättar Bojin, att den antagligen en tid hört under L:a Tranhult, tills vid något tillfälle Bäckes äboar dragit den tillbaka till sin gård, uppvisande urgamla fastebref från 1400-talet, i hvilka talas om 2:ne skattelorp, som inlösts till gården, nämligen »Hasselhult och Saxmåsåö». Dessa fastebref ha, anmärker Bojin, »af eftervärlden för Himlabref, snart sagt, blifvit ansedda och inle torts dem emotsäga medelst okunnighet om gamla tidens handlingar».

I detta sammanhang må erinras om att utom nämnda utjord 3 andra utjordar eller s. k. ödelhemman finnas i socknen, nämligen Lönsnult eller Lönåsen, nu alsöndrad lägenhet, Vermeshult eller

¹⁾ Pastor i Femsjö hade tänkt begära Flahult, som då var krono, till boställe, men »för äboen Jöns Anderssons skull, som i Femsjö skattegård föd var och der då bodde, ändrade han den tanken och begerte St. Dufvult.» — Bojin.

²⁾ Enligt senaste jordboken af 1877.

Vrångsnäs, beläget på Kullhults näs i Frillen och tillhörande Kullhults gård. Fordom skall här hafva bott en herremann. Annu på Bolins tid syntes märken efter ödelagda åkrar. Vidare märkes Skubbhulls utjord, ovist hvar den varit belägen, men åboarna hafva fått skatta till kronan för densamma. Slutligen äro i jordeboken upptagna Femsjö Skattegårds och Hagegårds utjordar. Om dessa utjordar ha i forna tider förts långvariga processer mellan Femsjö Skattegård och innehafvarne af Prästgården. Prästgårdens skattade för Hagegårds utjord ända till år 1805, då, enligt häradsstyms dom, Femsjö Skattegårds åboar blefvo ålagda att betala skatten för båda utjordarna.

Femsjö socken har ända in i de senare åren varit vanlottad på goda kommunikationer.¹⁾

Nu kan den sägas hafva jämförelsevis goda sådana. Från Bredareds socken i Halland kommer vid Kullhult den stora landsvägen från Halmstad in i socknens sydspets. Härifrån fortsätter den rakt i norr, gående väster om Håkrasjön, Femmen och Färgarna och delar församlingen i 2 nästan lika stora hälfter, den östra och västra. Ett stycke norr om Hallaböke fortsätter den in i Färgaryds socken, där den vid Nissaryd förenar sig med den s. k. Nissastigen. På denna församlingens, så att säga, centralväg ligga gårdarna Hallaböke, Femsjö Prästeg. och Håknaböke som väggkrutar. Från Hallaböke utgår åt öster öfver näset vid Ibro två vägar, af hvilka den ena går uppåt i nordlig riktning förbi Yaböke mot Jällmofla, den andra, nyanlagd, går i sydostlig riktning norr om S. Färgen förbi Saraböke ut till gamla bygdvägen vid Bäck. Västerut från Hallaböke går likaledes nyanlagd väg till Nissastigen vid Rydö i Torups socken.²⁾

Vid Femsjö Prästgård utgår en väg i nordostlig riktning på södra sidan om Färgen.³⁾

¹⁾ M. Bolin har i sin »Antiqua Nova etc.» en särskild beskrifning öfver socknens vägar på den tiden (1733—1770). Under vintern begrundade man allmännt de s. k. vintervägarna. Dessa voro:

- 1) åt Kullen öfver Femmen mot Lidhult;
- 2) öfver Metesjön förbi Nabba öfver Frillen till Bredareds socken («nu ödelagd»);
- 3) öfver Bastesjön och Stensjön förbi Älmhult och Frillalt till Torup;
- 4) öfver bägge Färgarna till Färgaryd socken;
- 5) öster om kyrkan till Bäck.

Sommarvägarna voro då förbättrade, men man såg ännu tecken i marken efter de äldre urminnes vägarna. Dessa vägar hafva varit så smala och tränga, att ingen med lass eller vagn kunde färdas fram.

²⁾ För dessa båda vägar, hvilka egentligen äro delar af samma väg — Nissastigen—Bäck —, beviljade k. mt. af 1882 ans medel ett anslag, som utgjick med 26,000 kr. till vägen Nissastigen—Hallaböke (1,1¹/₂ mil) och 13,930 kr. till vägen Hallaböke—Bäck (0,5¹/₂ mil). Meningen var, att vägen skulle fortsättas till sjön Unnen, men af särskilda orsaker afstannade anläggningen vid Bäck.

³⁾ År 1889 beviljade k. mt. 3,400 kr. till förbättring af vägen mellan Femsjö och Bäck. Numera äfvidne riksdagsmannen L. J. Larsson i St. Tran-

Förbi gårdarna Bökeberg och Bäck, där vägen norr om S. Färgen kommer ut, sträcker den sig i nordostlig riktning mot S. Unnaryd. En mindre s. k. byväg går från prästgården åt väster förbi Älmhult, där den förgrenar sig mot Frillalt och Ålgushytte.

Vid Håknaböke går en nyanlagd väg förbi Sännö i sydostlig riktning mot Lidhult.

Ej blott de nyanlagda vägarna utan ock de omnämnda äldre äro numera fria från svårare backar.

Anorlunda var det förr. Å gamla landsvägen åt Halmstad funnos förr såväl inom socknen som mellan Kullhult och Bredared rent af liffarliga backar. År efter år, vinter som sommar måste Femsjöboarna med sina små, klent fodrade dragare på denna väg forsia ut sina skogsprodukter till Halmstad och hämta hem sin mesta föda. Det var därför en stor fördel för socknen, när dessa backar genom vägens omläggning och förbättring på 1870-talet försvunno.¹⁾ — Emellertid har denna väg ej används ensamt i fredens lofliga värf. Bolin omtalar, att under ofredstider och då Halland ännu var danskt, kringströfvande skaror af danskar å densamma ofta trängde in i socknen. För att ej öfverrumpas utställdes å berg och höga kullar vid vägen »socknen ända uppåt» vaktkarlar, som voro försedda med bössor. När den första vaktkarlen fick se ett fiendligt parti, gaf han tecken med bössan och sedan i ordning den ene efter den andre. Folket visste nu på en gång, hvad som var å färd, och samlade sig för att göra motstånd, eller ock logo de till flykten. Sådana varningsskott kallades »jutabod». Bland vaktställen nämnas Bässedal vid Knallaha soldattorp och Skarpens, »ett klippigt berg strax utanför Härbrätalede». Vid Skarpens uppfördes 1709 en vaktstuga, enär man väntade, att danskarna möjligt skulle tränga ända hit upp. Lämningar af densamma syntes ännu 1759. »Härbrätalede» som stod där det s. k. Slättgårdets gårdsgård gick öfver vägen, skulle så kallas, därför att här en gång varit fälld en härbräte, som hindrat fiendens framträngande. Om ej i örlig så dock för att förekomma örlig färdades 1619 friherre Gabr. Oxensjärna denna led på väg till Halmstad. Under det konung Gustaf Adolf från Långaryd drog Nissastigen nedåt för att i Halmstad sammankräfta med konungen af Danmark i och för tvistighetens biläggande, synes O. hafva skilt sig från honom i Långaryd och tagit vägen åt Femsjö. Antecknad är nämligen, att han hafte nattläger i Kullhult.²⁾

hult har såväl beträffande förbättringar af socknens vägar som ock med afseende på sjösnökningarna nedlagt stor förtjänst. Han skördade här för hvarken tack eller guld, men långt efter det hans ben förmittlat, skola efterkorvande dragen nytta af hans möda och omtanke för socknens bästa.

¹⁾ Det var riksdagsmannen I. Lyttkens å Skedala, som verksamt befrämjade denna vägförbättring. Till förbättring af såväl vägen mellan Halmstad och Femsjö som ock å vägen mot Lidhult utrekade han nämligen ett statsbidrag af 64,000 kr.

²⁾ J. Allvin, Beskr. öfver Västbo sid 35.

Vid stationen Bygget å Halmstad—Bolmens och vid Torup å Halmstad—Nässjö järnväg har socknen rätt närbelägna förbindelseleder med stora världn.

Femsjö socken har åtskilliga fasta fornlämningar.

Utom de många stenrör, som af jordbrukare tillfälligtvis hopkastats och som äro utan någon viss form, finnas andra slag, från dessa lätt åskilda, som i forntiden påtagligen blifvit hoplagda efter en bestämd plan och för att tjäna ett visst bestämd ändamål. Bland dessa märkvärdiga stenrör nämna vi först de s. k. treuddarna eller trehorningarna, som på kyrkoherde Bolins tid af allmoggen kallades tillbedjeplatser.

Dessa treuddar äro, för att nyttja Bolins beskrifning, ofrån på flata som en stenbro, vid pass 1 aln (0,6 m.) höga ofrån jord. De ligga alla på höjder med vidsträckt utsikt eller och i lundar. Alla tre uddarna i röret äro lika långa, och i midtpunkten, där uddarna mötas, finnes alltid en liten håla. Den ena udden pekar antingen åt söder eller norr. Dessa rör äro icke alla lika stora. I de största är afståndet från midtpunkten till ändan på hvar udd 14 alnar (8 m.), i de minsta 7 å 8 alnar (4 å 4,6 m.). Bolin uppräknar 12 sådana rör: 1 på Råcknen vid Bösseberget, ej långt från kyrkan, 1 på Hökhults gårde, 3 i Ekornahults skog, nära hvarandra, 1 nära Mesesjön på Stubbeboda gårde (invid byvägen), 1 på Älmhults gårde på en hög plats bland åkrarna, 1 vid Algnshytte, 1 på en hög backe i Haghults gårde, 1 i Hallans skog, 1 vid Bohult¹⁾ och 1 i Nabe gårde. Allvin nämner dessutom 1 vid Yaböke. Under senare tider har vid markens uppodling ett och annat af dessa rör blifvit bortfördt, men ännu äro flere orubbade.

Utom dessa finnas några fyrkantiga rör. Bolin sammanställer dem med fornlidens kummel och tror, att någon stor herre med sin familj är begravd därunder. Allvin kallar dem tempelrör. De äro belägna på höjder eller på jämn och vakker mark, äro ungefär af samma höjd som treuddarna, äro »flata ofrån på som ettstensatt lorg» och vända sig med sina 4 sidor mot alla 4 väderstrecken. Liksom en och annan af treuddarna ha ock dessa i senare tider delvis blifvit rubbade. Bland sådana rör nämner B. ett på Femsjö gårde norr om Bösseberg på en större höjd kallad Korslid. Rörlets sidor äro omkr. 7 meter. Ett annat på Häknaböke ägor, nära vägen å Halmstad, har höft omkr. 11 meters sidor. Ett, något mindre än dessa, har upptäckts på Bökebergs ägor.

Ett rundt stenrör af betydlig storlek ligger nära halländska gränsen utanför Kullhult vid landsvägen, när denna ännu gick åt s. k. Djupadal. Det kallas Vrångs- eller Vrangsrör. Det är 50—60 meter i omkrets närmast jorden. Traditionen har på olika sätt sökt förklara dess tillkomst. Än skall här en flentlig krigshär — »de

Hunnens» — genom småändningarnes tappighet blifvit tvungen att vända om och då af vrängt sinne (här af namnet) uppkastat detta ofantliga stenröse för att visa huru många de varit: än skall här slutits fred mellan svenskar och danskar, hvarvid hvarje man af svenskarnes och danskarnes krigshär hit kastat en sten till minne här af. Trohögast är, att det varit ett gammalt gränsmärke mellan Småland och Halland.

Wieselgren påminner här om gränsväggningen i Edmund Slemmes tid, då den fjärde stenen sattes i »Ureanaesi», som skulle vara del samma som det af oss förut omnämnda ödehemmanet Vrångs- eller Vrangsnäs (Vermeshult), och undrar, om ej Vrångsrör ligger i närheten. Så är verkligen förhållandet. Tätt invid detta rör, säger Bolin, ligger ett gammalt ödehemman på ett näs (Kullhults) i sjön Frillen, som kallas Vrångsnäs, i jordeboken Vermeshult.

På Hallaböke ägor, i närheten af Ibro-näset mellan Mellan- och Södra Färgen ligger den s. k. »Söflkullen», ett rör af trinda stenar, ytterst öfvertäckta af jord. Redan före Bolins tid var detta rör, som då var 70 alnar (41 m.) i omkrets närmast jorden och 5 alnar (3 m.) högt, skadadt af skattgräfvare, som grävt en djup håla i midten. Silfver skall ha funnits; där af namnet på kullen. Flera berättelser lära ha varit resta bredvid densamma. Nu är här mycket förändradt. För ett par mansåldrar sedan säges en åbo i Hallaböke ha bortfört flere af de flata bautastensarna och använt dem vid murning af killare m. m. Från den dagen miste han hälsa och trehåd, berättar sägen, som gör platsen till en gammal kyrkogård. Röret skulle nämligen enligt den vara lämningar efter en kyrka.

I Femsjö gårde på hvar sid sida om vägen mot Hallaböke stodo för på en backe, som ännu heter Goldstensliden, 2 stora stenar, som kallades Goldstenarna. De voro uppresta, så att de hvilade på smärre underlagda kullenstenar. Allvin berättar, att anledningen till namnet säges vara, att man vid gräfnng under stenarna hittat guld. Förmodligen har det dock varit ganska klient med den varan. Ätminstone hade kapten P. Rosendahl (död 1746) vid sin gräfnng ingen tur. Bolin berättar härom: »F. d. afl. capitainen P. Rosendahl på Forsaberg (Lidhult) phantiserade och mente, at något fynd här skulle vara, och lät sina drängar dem kullkasta, men fåfängt».

I Älmhults gårde i den s. k. Prästäng har funnits en graf, 4 meter lång, 2 meter bred. Om densamma har Bolin upptecknat den traditionen, att i drottning Kristinas tid (förmodligen 1644) ett parti danskt krigsfolk, som ville upp och plundra Femsjö socken men af fruktan för vakten, som var utställd vid Härbrotaladet (å vägen Femsjö—Kullhult), icke vågade fara vägen rätt fram, tagit denna omväg men här blifvit nedgjordt och dödadt och i omnämnda graf nedkastadt. Vid odling å platsen för omkring 20 år sedan lär här ha hittats några lämningar af förrostade järnsaker.

¹⁾ Prof. E. Fries har vid denna punkt i Bohus bok »Antiqua Norra» anmärkt: »Flere Finnas i Bohults bokeskog».

Elt par mindre grafvar synas där ännu. Alvrin omnämner, att på detta hemmans ägor finnes en »tämiligen bibeählen skaus». Nu för tiden kan dock någon sådan icke uppträckas.

En fornlämning, som synes ha varit okänd för Bolin, omnämnes af Alvrin, nämligen Mårtens graf på en udde i Yabergsjön. Denna graf skulle bestå af trenne afångt ovala grafhögar, den störste 4 m. lång, 2 m. bred. A. håller för troligt, att vikingar här blifvit högade. I betraktande af det långa afståndet från hafskusten tröde dock detta anlagnen få anses mindre troligt.

Enligt Bolin skulle denna ort blifvit jämförelsevis tidigt befolkad och bebyggd. Han antager ock, att folk från närgränsande trakter brukat under hednaden gå hit för att »vid de många tillbedjeplatser, som här finnas, med offer tillbedja thenna ortens afafgudar». Det urgamla bruket (hvarom utförligare framdeles¹⁾), att folk från såväl närbelägena som långt afägsna trakter ända in i detta århundrade haft för sed att oftra till Femsjö kyrka, skulle med sina rötter sträcka sig ner i omnämnda hedniska pågäsed.

De många sjöarna och de stora skogarna lämnade här tvifvelsutan rika tillfällen till jakt och fiske, hvilka näringar jämte bostapskötsel som bekant mest iaktades i vårt land i äldsta tiden. Emellertid ha ej några rikare jordtynd från denna tid gjorts inom socknen. Visserligen saknas ej sådana; så t. ex. hittades på 1850-talet i ett åkerör²⁾ Ålmhults ägor en yxa af flinta, men fynden inom socknen ha, så vidt vi ha oss bekant, ej varit många, något som åtminstone ej talar för, att denna trakt varit tidigt befolkad. Vi våga emellertid ej någon gissning hvarken åt ena eller andra hållet.

När kristendomen först predikades här och en kristen församling bildades, är ovisst. En gammal tradition, som upptecknats af Bolin, förmåler, att detta skulle skett genom samme St. Sigfrid, som döpte Olof Skötkonung, således redan i början af 1000-talet.¹⁾

Föga troligt är emellertid, att en kristen församling bildats här så tidigt. Också har ej något annat stöd här för kunnat antöras än legenden om förutnämnda St. Sigfrids källa. Med större skäl angifver Bolin såsom mera trovärdigt ett tal af de gamle, att en munk i senare tid här predikat och byggt kyrka. På den »mässe-kalk», som på Bolins tid användes, funnos dessa bokstäfver i »munke-stil»: S. J. N. E. C. O. och synles vara från katolska tiden.²⁾

¹⁾ Som bekant är St. Sigfrids-legenden mycket omvistad. Enligt Vexjö-versionen skulle Sigfrid, som uppgifves hafva varit ärkebiskop i York, kommit till Sverige och slagit sig ned i Östrabo, som sedan fått namnet Vexjö, och härifrån utbredt kristendomen rindomkring i Västern. Härifrån skulle han hafva blifvit kallad till konung Olof Skötkonung i Västergötland samt döpt denne. Historiska forskningar ha dock ädagaft, att om det ock måste anses visst, att en Sigfrid varit i Sverige verksam, Olof Skötkonungs döpt och Västerns kristnande äro till tiden vidt åtskilda. Se bl. a. Historisk tidskrift 1891, häftet 1.

²⁾ Bolin menar, att med dessa bokstäfver skola kunna förstås följande 6 latinska ord: Sangvis Jesu Nazareni est communicandus omnibus. (-)est Nazare-

Angående platsen, där den första kyrkan blifvit byggd, gingo bland de äldre i början af 1700-talet stridiga sägner. Ett tal var, att man ämnat bygga den på en plats mellan St. och Lilla Dufnhult, ett annat nämnde Löfjens och ett tredje ville vela, att nära Färgen, på Hallabökes ägor, stätt en kyrka och att Hallaböke varit prästgård.

Tämiligen visst torde dock vara, att kyrkan i Femsjö ända från första begynnelsen varit förlagd på den plats, där hon nu är. Hvilka öden, som öfvergått vare sig kyrkan eller församlingen under tiden före Gustaf Vasas stora kyrkoreformation, är okänt. Ej heller känner man, hvilken omfattning socknen kan hafva haft eller hvilken ställning den kan hafva intagit till närgränsande församlingar. Äfven under närmaste tiden efter reformationen intill 1538 hvilat ett djupt dunkel öfver dess öden. Efter denna tid börjar man kunna af jordböcker och gamla hondenängder inhämta ett och annat rörande socknens historia.¹⁾

Femsjö är i de äldre jordböckerna rubricerad tillsammans med Jalmtofta och Unnarvd såsom utgörande med dem ett pastorat. I de samtida hondenängderna står det dock, synes det, skildt från Unnarvd såsom ett eget pastorat. Vare sig det nu varit eget pastorat eller annex till Unnarvd, så kom med 1563 en tid, då det åtminstone under några år hörde till Unnarvd. Nämnada är utbrötnämligen det stora nordiska sjuårskriget, som på det förskräckliga gaste sätt hemsökte äfven (och inte minst) denna trakt.²⁾ Danska

renens blod bör utdelas åt alla³⁾. Men var kalken från katolska tiden, är nog visst, att man med inskriptionen ej åsyftat en mening, som skulle vara en församlingens öfver katolska kyrkans praxis att i nattvarden undanhålla lekmanen kalken. Denna kalk blef omgjord 1807 och har numera ingen »munke-stil».

¹⁾ Vid denna tid synas pastoraten i Västbo hafva varit sammansatta på helt annat sätt, än de för närvarande äro. Så t. ex. äro Dannäs, Bolmsö och Torskinge förda tillsammans, och hemmanen i alla tre äro blandade om hvarandra. På samma sätt Äs och Bredaryd; Forsheda och Kullhopp; Åsenhöga, Källeryd och Gnosjö o. s. v. J. Alvrin, Beskrifning öfver Västbo.

²⁾ Med danskarnas krigsförklaring den 21 juli 1563 började några år af den gräsligaste nöd för större delen af Västbo.

Utan morstånd från den svenska krigsmakten, som ännu låg långt färran, inbötö plundrade krigsskaror i Västbo och utbredde sig öfver allt. Kyrkor och gårdar plundrades och brändes, och krigsknektarne foro fram som rasande vilddjur. För församlingar torde hafva blifvit skonade. Utom den ödeläggelse, som öfvergick Femsjö, blefvo i Fångeryd kyrka, prästgård och de fleste byar och hemman plundrade och brända. I Unnarvd blefvo 49 hemman plundrade; kyrka, prästgård och 11 hemman skötlades och brändes. Hele Grytervads socken ödelades, och endast några få hemman i Hestra undsluppoo brand och ödeläggelse. Äfven i Villstard, Kullhopp och Refvelod drogo de härjande krigsskarorna fram. Kyrkor och prästgårdar plundrades och brändes; de fleste hemman i Bredaryd och Torskinge förstördes. Utom kyrkor och prästgårdar påstås under dessa danskarnas härjningar mer än 430 hondenärder hafva blifvit plundrade och brända.

Ett människolif aktades ej stort under dessa vildstider. I skrifter från denna tid klagas öfver att länsmännen ej kunde göra reda för uppbörderna, emär ju-

Krigsskaror inföllo i socknen, sköflade och brände. Bolin berättar, att en infödd arg skälms i socknen säges ha lupit öfver till fienden och visat den vägen. Emellertid skall ingen gård i socknen ha undgått fiendens brand. Med prästen (Hans), som bortfördes af fienden, bortogs också uppbördsregistret. Somliga af innervärnarna blefvo dödade, andra skingrade, och socknen blef öde under flere år.

Från 1563 till 1575 var, så vidt man vet, ingen präst i Femsjö. Ingen präst säges ha vågat sitta sig ner här, och i öfrigt voro väl de få igenblifne innervärnarne för fattiga att löna någon. De bejånades i stället af pastor i Ummarvå.

Emellertid erhöll socknen den 1 februari 1572 af konung Johan III 3 års skattefrihet till sina hemmans upptagande. En gammal tradition förmåller ock, att han år 1575 genom bref befallt, att Femsjö, som under ödesåren såsom annex lydte till Ummarvå, skulle vara särskildt pastorat. »Visst är emellertid», säger Bolin, »att från 1587 intill pastor Næstadii död 1711 prästerna här man efter man besittit denna lilla lägenhet oqvälde såsom Pastores och haft all then lilla inkomst, som ther af fallit». Helt visst har det dock för dem liksom för öfriga innervärnare varit en bekymmersam tid. Ofta orades de af fientliga skaror. Enligt ett bref af konung Gustaf Adolf 1611 skulle folket i dessa trakter det året skaffa sig goda bössor och värfvor och samla sig i ett läger i Femsjö eller Lidhult. År 1643 härjade och brände danskarne i Femsjö. Om en bonde i Femsjö skattegård är antecknad i en kyrkobok: »blef mördad i sin sluga af folket i Halland». I en anteckning af pastor Annerstadius år 1711 heter det om kyrkan, att den » varit illa konditionerad både till byggning och skrud, varit stundom utthan tak och stundom täkt

tarna (danskarne) slagit ihjäl bönderna. De, som med lifvet undsluppo fiendernas våld, torde ha blifvit ganska kärleksfäst behandlade af landets egen försvarare, som till större delen utgjordes af utlänningar, hvilka, där de drogo fram för att utjaga fienden, själfve, såsom det heter, logo fram för att utjaga fienden, måste de ordinarie skattorna betalas. Dessutom utkräfdes under denna krigstid flere extra kostgärdar. Så t. ex. måste år 1569 västboarna erläggga en kostgärd till hertig Karl, som med sitt krigsfolk läg i värmann. Gården var fördehad efter den nästsocken, att 16 hela och 2 halftva bönder samt 4 torpare skulle tillsammans bidraga med 32 hispund bröd, 6 hispund kött och fläsk, 4 tunnorr matl, 1 hispund hunnle, 8 tunnorr foderkorn, 1 oxe, 4 får, 8 höns, 16 ägg och 16 lass hö.

Eländet och fattigdomen voro allmänna och stora. Ej blott bönderna, som flestades voro husvilla och beröfvade all sin egendom, voro illa utan ock herren. Om prästen i Femsjö heter det kort och betecknande: »bortförvt af öfrige kunde betala sina utskylder. Lämsmännen tuggde om att få sina skatter efterskänkt, enär de ingenting hade att betala med. Förvisso var fredsskattet med Danmark den 13 december 1570 efterlättnadt, och man torde kunna säga, att, ehuru väl Västbo läde förr och senare tryckts af hårda och tunga tider, det dock näppeligen någonsin, såvidt man känner, varit försäkrat i ett så långvarigt och vidgående elände som under dessa fejdertider. Se en utförligare skildring af Allväm i hans beskrifning öfver Västbo.

med halm af orsak hon blifvit åtskilliga resor röfvt af Fienden och andra skälmar, när granannarne här i Halland fordom tjd lägo till danska Cronan».

År 1711 börjades en långvarig strid med pastor i Ummarvå, därnnder socknen med en sällspord ihärdighet kämpade för sin tillvaro som eget pastorat. Om denna kamp må här ur den vidlyftiga redogörelsen hos Bolin lämnas en kortare sammanfattning.

Någon tid före Næstadii död fick man i Femsjö kunskap om, att kyrkoherden i Ummarvå, Johan Rogbergius, ämnade göra yrkanden på att Femsjö efter Næstadii död måtte läggas till Ummarvå. För att förekomma detta afträdde N. något före sin död pastoratet till sin måg Pehr Annerstadius på församlingens enhälliga kallelse. Både församlingen och Annerstadius undermåttade konsistorium i Vexjö härom. Vid visitation den 2 febr. 1711, som hölls af domprosten i Vexjö, förnyade församlingen sin begäran att få Annerstadius till pastor, och att den måtte orubbadt få förbli särskildt pastorat. Emellertid hade också kyrkoherden i Ummarvå ingått till konsistorium med begäran, att konsistorium måtte vänta med att under Næstadii lifstid konstituera ny pastor i Femsjö, på det han sedermera måtte få andraga de skäl, han hade för att vinna Femsjö under Ummarvå. Då reste Annerstadius med 2 fullmäktige från socknen in till Vexjö, och »ingåfvo de sina suppliquer i consistorio», anhallande att Femsjö måtte förbli särskildt pastorat och att Annerstadius måtte få fullmakt därå. Något svar erhöles icke. Emellertid dog Næstadius den 30 juni 1711. Annerstadius med 2 fullmäktige från församlingen inkommo då i december s. å. med nya suppliquer till vice biskopen och domprosten i Vexjö, som då var på begräfning i Angelstad och »illustrerade saken något bättre». I skrivelsen begärdes resolution i saken eller ånruinstone tillfälle att få se de »skäl och documenter», som antörts af kyrkoherden i Ummarvå. Inlet svar erhöles. Först något senare erhöll församlingen från konsistorium bref om att saken måste uppskjutas, till dess den nye biskopen dr David Lund ankomme.

Sedan biskopen ankommit till Vexjö, reste Annerstadius i mars 1712 ånyo med tvänne socknens fullmäktige till Vexjö och ingåfvo sina suppliquer med begäran att få »ett gunstigt och rättvist slut». Samtidigt kom pastor Rogbergius in till staden och »vigilierade å sin sida allt thet han kunde, så att församlingen fick inlet slut then gången». Med det besked, att saken remitterades till kungl. senaten i Stockholm, måste de resa hem igen. Den 23 maj 1712 resolverade kungl. senaten, att Femsjö skulle med sin moderkyrka Ummarvå förenas såsom annex. Under tiden, och innan resolutionen blef bekant, begärde A. att få bebo prästgården och njuta tillståndig karellansjon af församlingen, ifall den ansökning inlet går fram -- en begäran, som af konsistorium bifölls den 18 juni 1712. Då emellertid Rogbergius ej ville utfästa någon viss lön och församlingen tyckte tungt vara att mot vanligheten löna tvänne präster, bestöto-

församlingsborna enhälligt att ånyo gå till höga öfverheten och besvärta sig öfver att »deras urgamla frihet var dem betagen». Och nu reste Annerstadius' hustru, Brita Nästadia, med en fullmäktig från socknen till Stockholm och »ingåfvo uti Kungl. Senaten alla sina skäl och orsaker, viljandes vid sin gamla vanliga frihet förblifva och hafva Herr Annerstadio till präst och kyrkoherde». Den 18 mars 1713 meddelade senaten konsistorium i Vexjö denna ansökning »med inlagda documenter och skäl» med begäran att lämna landshöfdingen i Jönköping del däraf för att sedan inkomma med hvad de däröfver kunde ha att påminna. Utan annat besked måste fullmäktige resa hem, och då församlingen nu skickade en fullmäktig till Vexjö för att höra efter, hur det gick med saken, fick denna den 17 juni 1713 ett svar, hvori »consistorium förmanar Herr Annerstadio och församlingen att med sina otidiga ansökningar inneblifva». För att bevara den goda saken reste Annerstadius' hustru 2:a gången i juli månad s. å. till Stockholm och arbetade här för sin sak med skrifter och suppliker så godt hon kunde och förmodade. Men när motparterna sågo, huru litig och trågen hon var och att hon med »sin rättmätiga talan intet afslå ville, beryktade de ut för öfverheten att dess man, Herr Annerstadius, är oduglig och ovärdig till samma lägenhet», m. m. Nu reste Annerstadius själf tillsammans med en fullmäktig från församlingen upp till Stockholm för att hjälpa sin hustru. Hos kungl. råden gjorde han sin uppvakning, vann i »predikande» och annat deras tycke, »afbad» i ödmjuk böneskrift i rådet de anstötliga ord och enfaldiga expressioner, som honom ovetande till följd af concepsiens oförstånd och villfarelse inhlut i de skrifter, som inlämnats till rådet. Och han fick nu se hvad konsistorium i Vexjö tid efter annan skrivit i detta målet. För att visa, att Femsjö socken från första början varit skild från Umnaryd, gjorde han här med registratorns och några »ammardängars tillhjälp i 3 dagar» forskning i kammarkollegii arkiv rörande Femsjö pastorat och präster.¹⁾ Kungl. senaten ville emellertid ej heller denna gången gifva utslag i saken, förvån den inhämtat kammarkollegii utlåtande, hvarför handlingarna dti remitterades, och reste så Annerstadius med hustru och fullmäktige hem med löfte om att i sinom tid få underättelser. När inga hushögliga underättelser athördes, »blef han och församlingen ängstig», och nu reste hans hustru för tredje gången med en fullmäktig för församlingen upp till Stockholm. De inlämnade en underdånig böneskrift inför Hennes Kungl. Höghet Arfprinsessan Ulrika Eleonora och begärde hennes allernådigaste svar och utslag. Trots kammarkollegii utlåtande, att det var bäst, att Femsjö efter A:s död lades under Umnaryd för all framtid, fingo de resa med det besked, att det skulle få förbli vid det gamla, tills utslag föll. Härmed lät man

¹⁾ Den »series pastorum», som är antecknad å »prästatalfan» i kyrkan, grundar sig, hvad äldre tider angår, på dessa forskningur.

sig nöja någon tid. Kom så underättelsen att Karl XII återkommit från Turkiet till Lund. Då reste Annerstadius' hustru dti med utsedda fullmäktige. Hennes sak blef dock ej upptagen. Karl XII var för mycket »occupied af krigsrustningar mot Danmark». Så fick saken hvilat till år 1723. Då reste Annerstadius' hustru med fullmäktig ånyo ut för 4:de gången till Stockholm för att på dåvarande riksdag andraga saken inför rikets ständer. »Tordes dock intet gå sin höga öfverhet förbi» utan vände sig till konungen, Fredrik I. Den 18 juni 1723 resolverade hans majt, att Petrus Annerstadius skall blifva behållen vid lägenheten och undfå konsistorii fullmakt därpå. Hvad församlingens ansökan att få vara särskildt pastorat angick, ville hans majt vid »timmande ändring en annan gång sin nädiga mening yttra låta». Så fick A. efter 11 års väntan sin fullmakt. Församlingen trodde, att striden nu var slutad, men efter A:s död 1732 förnyade Rogbergii måg och efterträdare i Umnaryd mager S. Almqvist den »gamla långa trätan», i det han hos konsistorium i Vexjö »med många skäls andragande» yrkade, att Femsjö måtte förenas med sin moderkyrka Umnaryd. Denna skrivelse kommunicerades Femsjö församling den 10 maj 1732. Denna anmodade v. häradshöfdingen Johan Lilliegranath i Yaböke att uppsätta och till konsistorium ingifva en skriftlig förklaring. Med tvänne fullmäktige reste L. sedan in till Vexjö, och den 21 juni s. å. »insinuerade benäitje apologie eller försvarsskrift» med begäran att konsistorium måtte hos hans majt befordra saken därhän, att Femsjö måtte få förbli särskildt pastorat. Nu hade vinden vänt sig. Denna gång tillstyrkte konsistorium genom då varande biskopen dr. Gustaf Adolf Humble Femsjö församlings ansökan att, såsom det i långliga tider varit, också hädanefter få förbli särskildt pastorat. Den 22 augusti 1732 gaf hans majt »i sitttande råd sitt nädiga samtycke härtil».

Femsjö kyrkoby, som nu omfattar 1 ml Skattegård, $\frac{3}{4}$ ml Prästeg. och Hagegård med tillsammans 5 åboar, innehades år 1539, enligt jordeboken af s. å., endast af 3 åboar, näml. skattebonden Brodde, »Kyrkelandhor Kläckaren» darslades samt frälsebonden Oloff. Redan då erlades af skattebonden räkta för en ödejord, som dock ej är namngifven. År 1590 den 23 januari erhöi en viss Jöns Bengtsson i Kalfhult (Färgaryds socken), hans hustru och deras arfvingar vid ting, som hölls i Flattered (Svanaholm i Västbo-ås), fastebref »å halfvand Skatteg. i Femset och halfparten af Slättegärdet med halfvand gvarnströmmen till ewärdelig ägo, huus, jord, åcker, äng, ållonskog och timmerkog och fiskewaln närby och fierran i wäito och torro». För omnämnda $\frac{1}{2}$ Skatteg. med hvad därtill hörde hade J. Bengtsson gifvit tillhopa sextio och två dahler. Vid Vid laga ting i Nyarp (Långaryds socken) år 1593 afhände sig Jöns samma halftva hemman för »sextiofem goda dahler» till Lasse Knutsson i Femset och hans hustru. Vid samma tid ägdes och beboddes den andra halftvaden i Femsjö Skatteg. af en vid namn Anders Jule-

makare.¹⁾ Ett af Lasse Knutssons barnbarn synes ha ägt ej blott $\frac{1}{2}$ Femsjö Skatteg. utan ock $\frac{1}{2}$ Saraböke och ett af Anders Julenmakares barnbarn $\frac{1}{2}$ Femsjö Skattegård och $\frac{1}{3}$ Saraböke. Genom bytshandel dessa båda släkter emellan kom hela Femsjö Skatteg. i en mans hand liksom hela Saraböke i en annans. Ägaren af hela Femsjö Skatteg. var Anders Larsson, kallad »gamle Anders». Han dog 1715. Ägaren af hela Saraböke var en nämndeman Arvid Svensson.

Femsjö Prästegård synes vara den del af kyrkobyn, som år 1539 betecknades med »Kyrkelandbor Kläckaren» annu i 1556 års jordebok står rörande Femsjö »Kyrkelandbor Kläckaren», dock med den annotationen: »Smör och korn förlänt Herr Jacobo» (då varande prästen i Femsjö) I 1563 års jordebok är anteckniadt vid Femsjö: »Kyrkelandbor Benkt i Femsitt» och rörande skatte-räntan: »Tager prästen». Men i 1698 års jordebok är under kronohemman upplaget fjerdingshemman: Femsjö Prästgård och därvid denna anmärkning: »1696 taxerat efter ranssaking och samma år observerat i jordeboken efter Kgl. Camr. Coll. bref den 7 sept. 1696». Det synes alltså som om Femsjö Prästg. fordom varit klockarepostille.

Femsjö Hagegård, som nu är förenad med prästegården och tillsammans med denna taxerad till $\frac{3}{4}$ mtl. är antagligen den del af byn, som i 1539 års jordebok betecknas med »Frälsebönder Oloff.» Öfver dess historia hvilat dock ett nästan ogenomträngligt mörker. Under 1500- och 1600-talen synes det flere gånger legat öde. I jordeböckerna upptages det än såsom särskildt hemman med utjord, än omnämnes blott en kyrködesjord Hagegård. Under Karl Xls tid ägdes det af Sjöbladska släkten. Från den reducerades det till kronohemman och anslogs af Karl XI till prästbol åt pastor i Femsjö.

¹⁾ Denne A. »julenmakare» kom i tvist med kyrkoherden i Femsjö Erland Nicolai (Collander) om »en gåtning» eller »fickrit», som Erland liksom hans tvänne närmaste företidare, S. (= salig) Hæge, som bodde i Fimpsed för S. har Peders synes ha fått lof af inhägna och lägga till prästegården mot villkor; att en annan »gätning» med bro lades öfver mossen vid Femsjö. »Tvisstigheterna uppgjordes genom förlikning inder biskop Perrus Jone i Vexjö, dit »will» och gädnaktigh H. Erland, kyrkoherde i Fimpsed, blifvit kallad att »svara» sinom granne Anders Julenakar tienn länge hade honom i Vexjö förblit». Förlikningsvillkoren voro bl. a. dessa, att H. Erland skulle gifva Anders Julenakar och hans granne 2 dahlr. och »hålla broon vid mackts». Dock skulle »hvar H. Erland kommer till annat gäld, häller Gadh kallar honom, Thomm Prost som oftenkommer förnjöja H. Erland eller hans arfwingar 2 dahl. och taga thetta bref till sig, hwilket hans successor i lifka motio intesa skall och sedan hvar efter annan till thes socknen tückes(?) 2 dahl. Presten om vederliges». Denna förlikningsskrift, som är utfärdad af »Perrus Jone Westomansis Epl. sampt capitulars thesammanstides» samt daterad 1608, finnes i original bland Femsjö kyrkoarkivs handlingar. Wieselgren omnämmer den men säger, att den finnes på Vexjö Bibli. Den där måste då vara koncept eller ock en afskrift. Endr Erland i denna skrift kallas kyrkoherde i Fimpsed anföres denna förlikningsskrift ofta i tvistigheterna med pastor i Unnarvd såsom bevis för, att Femsjö vid denna tid var eget pastorat.

Femsjö kyrka ligger å Femsjö prästgårds ägor tätt invid bygdevägen. Den är tämligen högt belägen. Man har härifrån en vacker utsikt åt nordost öfver sjön Södra Färgen. Kyrkan, som är af sten, har i hufvudsak erhållit sitt nuvarande utseende genom ombyggnad omkring år 1739 och tillbyggnad af torn 1781 samt reparaton åren 1863 och 1864, då nytt golf inlades, fönstren utvidgades, stolarna omsattes m. m. Själftva kyrkans längd är omkring 23 m., bredden omkring 10 m., höjden på sidomurarna omkring 4 m. och från östra gafveln från marken till ryggingen omkring 9 m. — allt efter yttervägg räknadt. Kyrkan har sin längdriktning i öster och väster. Invid norra sidomuren, nära östra gafveln, ligger sakristian, lian och lag samt hvalfd af sten. Tornet, som 1781 tillbyggdes vid kyrkans västra gafvel »uniformt med kyrkan», är till en ringa höjd af sten, öfre delen af trä med förhållandevis rätt hög järnspira. Öfverst på den är en vindfjöl, som visar årtalet, då tornet byggdes. Midt på kyrkotaket står den vaksamme tuppen, som spejlar och spanar åt alla håll, allt efter som vinden vrider sig. Kyrkans yttre bär en prägel af alderdomlighet. Så är ock förhållandet med det inre. Sjämnor, som under årens lopp delvis mistat sitt sken, titta ner från det blånande kyrkohvalvet. Men detta har ej blott stjärnor utan allehanda målningar med bibliska och religiösa motiv. Ej blott himmelens heliga innevarare, Gud och änglar eller människor på jorden, stradda i färdig strättan eller kämpande och bedjande under frestelser och lidanden, äro här framställda -- äfven djäfvulen är afbildad i en skräckinjagande och vederstyggelig gestalt. Målningarna kunna väl ej tillräkännas någon större originalitet eller konstnärlighet men äro för sin tid rätt väl gjorda.¹⁾ Arbetet har utförts af »målaren och contrefejlaren» Peter Edberg, korpral vid Jönköpings regemente och med rote i Nybbleby af Reftele socken. Han har dessförinnan utfört liknande målningar i Odensjö och Vrå kyrkor. »I maj månad 1749», säger Bolin, »begynte han detta arbete och med sådana vackra och sinnrika kopparstycken, sub directione Pastoris, (under pastoris ledning), toket och läktaren utzirade, som för ögonen nu stå.»²⁾ I 150 år ha alltså dessa bilder stått för församlingens ögon och särskildt mångt barnaöga här skådat uppr. mot dem med förundran och glädje. Nu äro färgerna något blekta. Fråga har varit å bane att låta renovera målningarna men lär ha öfvergivits såväl för kostnadens skull som af andra skäl. Från taket nedlänga 3 gamla ljuskronor, inköpta i Jönköping under kyrkoh. Bolins tid. Predikstolen är förlagd till södra långsidan (på motsatt sida om sakristian alltså) och

¹⁾ Det har segts, att motiven till dessa målningar äro att återfina i illustrationer till en gammal andaktsbok. Vi känna ej, hur hämmad förhåller sig.

Enligt Wieselgren äro de utförilgt beskrifna i nr:149 Arch. Smol.

²⁾ »Kopparstyckena» på läktaren äro ej längre kvar, enär redan 1796 läktaren i ansende till den besvärjande tvingen i kyrkan måste ombyggas för att framryttas litet längre i kyrkan.

rätt rikt utsirad med bildhuggeriarbeten. Här ser man t. ex. i olika fält de 4 evangelisterna, utskurna i trä och med Salvator mundi (världens frälsare) i midten. Vid sidan ha de sina traditionella symboler. Johannes örnen, Lucas oxen o. s. v. Under »predikstols-himeln» lysa en i trä utskuren, förgylld sol, och därunder synes den Helige Andes symbol — en nedsväfvande dufta. Predikstolen är tillkommen ungefär samtidigt med kyrkans ombyggnad. Den blef nämligen förfärdigad år 1744 af bildhuggermästaren Sven Segervall i Vexjö. År 1863 väcktes förslag att utbyta denna predikstol mot en ny, som skulle sättas på norra sidan, men förslaget förföll — lyckligtvis.

På altaret, som är beläget rakt framför gärfvelöfnistret, står ett stort förgylldt kors. Detta med tillbehör ditsattes år 1874. In till 1864 hade här stått en ur gammal altartafva med i trä utskurna bilder, som blifvit tillökt och förbättrad af förutnämnde Segerwall men i sina hufvuddelar funnits till före 1744. Resterna af denna altartafva förvaras nu i tornet. A norra väggen, nära sakristidörren, hänger den Liliegranathska vapenskölden, hvars inskription omnämnts sid. 20. Å korväggen hänger ett större porträtt i fotografi af kyrkoh. C. M. Svensson, fordom kyrkoherde här. Bilden håller på att försöras af fukt, men minnet af honom själf skall länge lefva i denna församling, kärt och aktadt. Kyrkan har ett orgelverk med 9 stämmor, byggt 1801. Ehuru det 1866 genomgick en omfattande reparation, fick nya bälgar, trumpetstämma, ny klaviatur m. m., är det dock mindre användbart. Kyrkan uppvärmes af en värmugn, inköpt under senare åren från Klafrestöms bruk. I tornhuset står en gammal dopfont af vanlig sten, stor, olymplig och utan några prydnader. Fordom lär han ha stått inne i kyrkan i koret och varit prydd med en bild af jungfru Maria och barnet Jesus.

I tornet hänga 2 klockor. Den större bär öfverst följande inskription: »Then 113 psalm Ifrå solenes uppgång allt in till nedergången vare Herrans namn lofvat. Himmel och jord och allt thet anda hafver lofve Herran; Haleluia». Mitt på klockan: I. H. S. Å nedersta kransen: »Jagh ähr en kläcka fager och fin, först genom elden fluten sedan utlaf Jönköpings kläckeljutare Artvid Larsson guten anno 1681.»

Den mindre, som är den äldsta, synes vara omgjutten af en ännu äldre. I en räkenskapsbok för 1663 finnes nämligen antecknad, att den blifvit »omstöpt med stor omkostnad, betalningen 40 Rixd.» Å densamma läses: »Past. Petr. Brondius. (ett oläsligt ord) Gylenspare förärat till Kläckan X Rixdaler. M. T. S.: B. B. S.: P. L. S.: L. L. S.: A. J. S.: P. P. S.: J. H. S.: anno 1663». I tornet finnes ock en mycket liten klocka. Förmedelst ett snöre, som från tornet är draget öfver kyrkans vind ner till sakristidörren, sättes den i rörelse, till tecken att det får »ringas samman». Den

hängde fordom nere i kyrkan, och med den gafs tecken, när t. ex. nattvardsgästerna skulle framträda till altaret. I tornet på golfvet öfver klockorna ligger ett föremål, fordom helt visst mycket fruktadt men nu bortglömdt eller betraktadt med »medlidsamt löje». Det är kyrkans stråfstock. Med denna hotas ej sällan i de gamla sockneprotokollen, och det var helt visst föga afundsvärdt att en eller flere söndagar å rad »sättas i stocken utanför kyrkodörren.»⁷⁾ Kyrkans silfver utgöres af en kommunionkanna med inskription: »Förfärdigad 1807 till Femsjö kyrka, då Herr Magister Theodor Fries var kyrkokerde», 62 $\frac{3}{4}$ lod. I förgylldt kommunionkalk med paten, 47 $\frac{1}{2}$ lod, inskriptionen densamma som å föregående; 1 sockenbrudskalk med paten. Kalken är gammal och har inskriptionen: »Tilhörer Femsjö kyrka». Vidare finnes 1 oblatask, 19 lod, skänkt af professor E. Fries på dess faders begravningslag med följande inskription: »Minne af Theodor Fries, 46 år Pastor i Femsjö.»⁸⁾ samt en förgylld brudkrona, 76 lod⁹⁾. Bland kyrkans saker må ock nämnas ett gammalt mässingsbäckren, hvilket användes som dopskål. Det inköptes till dopfonten för 1 daler 16 öre silfvm. år 1711, ett år med mycken sjuklighet och nöd för församlingen. Förglömmas må ej heller den gamla järnbeslagna och med 3 låsar försedda kyrkokistan, i hvilken kyrkans värdesaker brukat förvaras⁴⁾. Kyrkogården, som år 1876 tillöktes åt söder till med 352 kv. m. mark, som afsöndrades från prästgården, har sedan 1871 endast en ingång nämligen på östra sidan⁵⁾. Där uppsattes då stenfolpar

⁷⁾ Stocken var ej enda stråfvedskäpet. I ett äldre inventarium upptogs: »Pliktinstrumnetten äro en Schammel och en stick». I en förteckning från början af 1700-talet, på den, som här utsatt kyrkoplukt — setat på pliktrepellen», »skännpellen» — nämnes bl. a. en soldat, som efter att dagen förut (för åskilliga förgripelser mot Gud och människor) ha fått 40 par spö å tungstället Olmestad nu »med jencrona om halsen och kläcka föres till Marsvand att arbeta all sin lifstid».

⁸⁾ Den gamla kammaren och oblatasken bortstuldes den 7 april 1803, då fufningar, 4 riksd. 34 sk. banoo.

⁹⁾ Inköpt 1669 och betalt med 120 daler silfvm. Till densamma hör en kopparsk, skänkt af Jöns Gyllensparre.

⁴⁾ Under oroliga tider ha äfven enskilda där mot en viss afgift fått förvara en och annan dyrbart. Då under Karl XII:s krig församlingens stridbare män drogo ut i fält, anförtroude de i kyrkokistans förvar sina små skatter. Så t. ex. är antecknad för 1712: »Ligger i förvar 2 st. försäglade små pungar 2ne sol-daler tillhöriga, hvilka ej böra utlösas innan benämde soldater antaga kommand igen har som wissa med hvad willkor thesse pengar äro insatte böra äfvenväl uppvissas af ägare eller theses arfwingar emedan de innehålla det någon del af dessa pen-gar böra på händelse höra kyrkan till». Då den ene af dessa blif död 1713 be-kom fadern de insatta pengarna, sedan han efter sonens löfte erlagt till kyrkan 2 daler 16 öre i testamente. Ännu en tredje soldat nedlägger s. å. i kistan sin egen-dom, innan han drager ut i kriget: »Ligger liest silfwer innervevt och försogladt vid hälfad Schedel urvisar.

⁵⁾ För afsöndrade området betalas till pastor eller medelmärkegång lösen för 50 liter spannmål, hälften råg, hälften korn.

med järnportar. Oaktadt utvidringen kan kyrkogården knappast sägas vara tillräckligt rymlig. Den omgifves af rönnar och lönnar, som äro planterade dels år 1852, då kyrkogården kringplanterades med 52 träd, dels efter utvidringen. Gifädjande nog har man här liksom på många andra ställen i vårt land under senare åren börjat ägna kyrkogården med dess gräfvor mera omvårdnad än fördomdags. Atskilliga vackra grästenar ha under sista tiden uppförts öfver allidna. Tätt invid östra kyrkogården står en mörk sten af marmor. Där hvilat med sin maka prostens Fries, den siste af församlingens många kyrkoherdar under gångna tider, som här fått sin hvilstad. Uti kyrkan har funnits en muread, ohvåldt graf. Redan vid biskopsvisitationen 1805 upplyste, att den ej på länge varit nyttjad. I början af 1700-talet fingo dock många sin lägenstad i kyrkan, isynnerhet innan den ombygdes, såsom man kan finna af dödboken, där man ej sällan träffar på anteckningar sådana som dessa: »ligger begravnen i kyrkan främst uti ingången mellan Hök-halls och Valskalls bänkar», — »begravnen i choret nert för herrskapsgraven» o. s. v.

Femsjö kyrka har af ålder varit en s. k. offerkyrka, till hvilken äfven folk från kringliggande, ja långt allägsna, församlingar brukat skänka gåfvor. När denna sed uppstod är ovisst. Af kyrkans äldsta räkenskapsbok från 1650-talet ser man blott, att redan vid den tiden infliö till kyrkan rikligt med gåfvor från när och fjärran. Denna sed fortor med stigande kraft under hela 1700-talet. Med 1800-talet börja gåfvorna så småningom blifva allt sparsammare, och under de sista decennierna träffar man i specialen öfver gåfvomedel blott sällan någon anteckning om gåfvor från utsocknesboar. Någon gång finner man dock i anteckningar som dessa: »en orämd från Torup», »en sjuk från Breared» en påminnelse om bruket under forna tider. Då offerades af alla stånd, åldrar och förnöghetsvillkor. Vi finna »dygdehla jungfrur» liksom »lödskonor och vandringsfolk», »välborna fruar» och »krämmapigor», »gamble män» och »liken gässe», »ehrewördiga kyrkoherdar» och »högehrwördiga probstar», »Schollossar» och »källarehustrur», »Oraternmästare, edhla och manhaftiga», och »sockenskräddare» o. s. v. — alla bära om hvarandra sina gåfvor, större eller mindre, till Femsjö kyrka. Stundom förena sig alla i en gård. Så t. ex. offerade samteliga gård-folket i Sternarp år 1711 till kyrkan 1 dlr silfvm, samteliga åboarne i Eldsberga 3 dlr 2 öre silfvm. Stundom döjler sig gifvaren under benämningen »god vän från» (socknens namn), »onämnd god vän» o. s. v., stundom får man veta både namnet och titlarna. I de långa enformiga gåfvoregistreren framskyvntar stundom genom något ord anledningen till gåfvan. De gåfvor, som inkommo från socknen, voro nog ej alltid så frivilliga. Så t. ex. då det heter 1714, att en piga »gaf 16 öre till kyrkan såsom till försörjning för sin ostadighet i sitt forra frijeri». Da en »ständerig gosse från Tönnersjö socken», eller »en af krankhet besatt piga» från en annan

socken gifva, har det säkerligen skett i hopp om att gåfvan skulle bringa en lyckosam ändring i deras tillstånd. Man offerade ock efter lycklig fullbordan af något företag, en resa o. s. v. Då några sockenboar sökte efter en anförvant, som här drunknat, offeras först till kyrkan. Att allehanda vidskepliga föreställningar vidlädde gåfvorna kan förstås däraf, att kyrkoherde Boln på sin tid lät i vapenhuset uppsätta en fall med varning häremot. Annmärkningsvärdt är ju, att gåfvorna synas ha flutit ymnigast under nödår. Om vi t. ex. se på året 1718, så finna vi gåfvorna uppgå till 280 daler 22 öre silfvm., en betydlig summa, om vi betänka, att $\frac{1}{2}$ ml Frilialt, då i utmärkt skick, vid samma tid endast betalades med 60 daler silfvm. Dessa 280 daler hade influtit som gåfvor i omkr. 800 olikka poster, och af dessa hade endast omkr. 150 inkommit från socknen, de omkring 650 gåfvoposterna bade kommit från andra socknar, mer än 30 till antalet. Mest är det Torups, Bredareds, Enslöfs, Färgaryds-, Långaryds-, Unnaryds- och Lidhultsboar, som äro gifvare. Men många gåfvor kommo ock från t. ex. Slättåkra, Tönnersjö, Eldsberga, Vapnö, Halmstad, Bolmsö, Dannäs, ja, t. o. m. från så långt allägsna orter som Borås, Vexjö, Lund, Skatelöf o. s. v. äro gåfvor antecknade. Men — »lätt fånget, lätt gångelt!» Behållningen minskades ej blott genom talrika kollektier, som togos bland gåfvomedlen, såsom till »de flyktade för fienden», till »de fångne i Ryssland» — K. m:t och kronan lånade och — betalade aldrig. Kyrkans vin och byggnads-såd år 1709 och 1710 blefvo inägnade för kronans räkning på Jönköpings magasin mot 10 daler 21 öre silfvm., som dock ej blef gjaldadt. I aug. 1710 utogs till försträckning åt k. m:t och kronan 50 daler. Man fick en slags »sedel» som säkerhet. I maj 1718 inleverades i Jönköping, som lån till k. m:t och kronan 500 daler. Änjo fick man en »sedel». Dessa båda sedlar gömdes en tid i kyrkokistan bland kyrkans dyrbarheter. År 1737, då kyrkan skulle ombyggas, gjordes genom ortens landshöfding ansökan hos rikets ständer i Stockholm att få försäkringsmedlarna inlösta — men för-gäfvos. Såsom »icke nyttiga att förvara» afyttrades de snart där-efter för en ringa pänning till en gästgifvare Jöns i Vrå. När snart nog efter Karl Xl:s död nödmynnen aflystes, hade kyrkan icke mindre än 1,920 ostämplade mynttecken, som voro alldeles värdelösa!). Tack vare de gåfvor, som fortlfarande inflöto, kom dock ej kyrkan att sakna tillgångar för sina behof, ej ens då den kostsamma ombyggnaden måste företagas. För närvarande, då offeringen från ut-

¹⁾ Femsjö fick alltså i pänningväg lägga ett rätt drygt offer på fosterlandets altare. I flere af Värsbo kyrkor — där man hade några pänningar — skyndade man under dessa hårda och osäkra tider att använda pänningarna till reparationer eller inköp af prydnader till kyrkorna. Så t. ex. torde flere af de gamla altarbordarna, som vid denna tid kommo till, inköpts just för att man ej skulle ha några pänningar som kunde bortlånas. »K. m:t och kronan» voro föga betrodda på den tiden!

socknesboars sida så godt som upphört, så att förvisso inga tallor med varningar mot vidskepligt gifvande behöfva upphängas, utgör kyrkokassan omkr. 18,000 kronor.

Den kyrka, som stod före 1739, var omkring 19 m. lång och 8 m. bred. Södra väggens, östra gälvlein och omkring en tredjedel af norra sidan voro af sten, de öfriga väggarna liksom allt annat af trä. 1734 bestöts att borttaga dessa träväggar och ersätta dem med sten, dock så att kyrkan på samma gång något förstorades därigenom att den till hängden ökades åt väster, till, till bredden i norr. Man ville behålla södra ändgälden och väggarna i öster. Året 1736 lades grundsten till de nya murarna, som och murades upp till någon liten höjd. Dock fingo de gamla träväggarna ännu stå kvar; grundsten var lagd utanför, och man kunde under tiden använda kyrkan vid gudstjänsterna. Arbetet fortsattes något året därpå, men låg addeles nere 1738 i brist på materialer. År 1739 nedbröts de gamla väggarna på norra och västra sidan samt kyrkotaket. Det blef öck nödigt att till en stor del nedrivna och ombygga östra gälvleinen, hvilken, emott af sten, syntes för svag. Arbetet gick nu så lyckligt, att den 1 juli s. å. voro både väggar och tak uppsatta. Följande året blef kyrkan med inrede färdig. Som gälvleinen efter kyrkans ombyggnad långt ifrån att afåga tillväxte, såg man sig i stånd att öck bygga sakristian. Den uppfördes 1744.

Vid kyrkobyggnadet hade såsom naturmätare fjärsstjort först Oluf Brandborg, sedan Johan Lind, Denhardt med två gesäller Anton Grundolph, en katolik från Tyrolen, och Hans Heins från Falkenberg. En naturmätare Peter Penberg från Loholm arbetade här 1745. Han gjorde en dörr i koret, - Lilla kyrkodörr, och murade upp ett vapenhus sunnan till, som nedre, då kyrkan 1751 fick torn, Torngäggaren var en vid namn Peter Hölmgren. Vid kyrkans ombyggnad gjorde åskådliga personer från den del af Torungs socken, som gränssar till Fensjö, frivilligt dagsverken.

af kyrkoarkivets tillhörigheter vilja vi särskildt nämna två gamla pergamentsblad nr ett missale, troligen från senare medeltiden.¹⁾

Dessa blad ha funnits i bandet till kyrkans äldsta räkenskapsbok, gifven till kyrkan af Petrus N. Brodinus 1656. Det ena bladet är tvåspaltigt omkring 31 X 21 cm. Skriften är å ena sidan så god som helt och hållet utplånad och å den andra här och hvar, särskildt å vänstra spalten, skadad. Det andra bladet är blott omkring tredjedelen af ett helt, enspaltigt, 18 cm. bredt. Innehållet å dessat blad utgötes af noter med latinsk text. Notsystemet har endast fyra linjer i röd färg. Initialerna till texten äro pryddiga — i röd och svart eller enbart röd färg. Här och hvar afbrytes texten af anvisningar för sungen, skriven med enbart röd färg. Då vi ej kunna tyda hela texten, skadad som den är och ovanå som vi äro vid de många förkortningarna, anføra vi blott utdrag. — ego sum visis vera evia vos palmis estis evia evovre. Jag är det samma vinträd, I ären grenarna. Joh. Ev. 15: 5.) — Tanto tempe (tempore) vobis (?) sum q(ue) no(n) cognovistis me philippe, qui vidi me videt qz pre(m) (patrem) meu(m) (meum) (Jag är så lång tid när Elder o. s. v. Joh. Ev. 14: 9) — Helena desiderio plena (?) orabat cum lacrimis dicens in domine ostende nobis signum in quo salus mundi fuit suscipias evia. — (Full af längtan bad Helena under tårar sigända, visa oss o Herre tecken för världens frälsning) — O crux gloriosa, o crux adoranda o signum prototypum (?) ammirabile signum... (O ärofulla kors, o tillbedjansvärda kors, o dyrbara tecken, förundransvärda tecken...) — Adoremus crucis signaculum (signaculum) p(er) qd (quod) salutis sumpsim (sumpsimus) sacramtu(m) sacramentum) (Lätom oss

1) Enligt H. Schück, Illustrerad Svensk Litteraturhistoria, afd. I sid 111 voro kyrkor och kloster vid medeltidens slut rika på allehanda skrifter för den katolska gudstjänstritualen, såsom missaler, breviarier, antiphonarier, manaler o. s. v. Då med missale förstods handböcker, som innehöll massans ritual, men antiphonarier och gradualer rörde de vid gudstjänsten förekommande sånger, böra kanske omnämnda blad, som innehålla stycken att sjunga, hänföras till några af dessa. Huru härmed rätteligen förhåller sig, kunna vi f. n. ej afgöra.

tillbedja korsens tecken genom hvilket vi fåt frälsningens sakrament) Dne (Domine) dus (deus) nr (noster) adoramus te... qz (et) benedicim(ine) (benedicimus) tibi... (Herre var Gud vi tillbedja dig... och ära dig...) —

(Å andra bladet: —
Beatissime virginis Marie nativitatem devotissime celebramus. Crux Beatissime virginis Marie nativitatem devotissime celebramus Crux Beatissime virginis Marie nativitatem devotissime celebramus ut ipa (ipsa) p. (pro) nobis intercedendo dominum (dominum) christum (christum) ex(m) (expiatorem?) (Vi få en med hänförelse den saliga jungfru Marias födelse, på det att hon nu medla för oss hos Herren Kristus, försöraren).

Föröfrigt innehåller arkivet af äldre tryckta böcker »Then Svenska Kyrkeordningen, Tryckt i Stockholm Aff Amund Laurentzon Anno Domini MDLXXI (1571) samt Luthers Hushospitalle, fordansket aff Peder Tidemand Kjöbenhavn 1577. Af handskrifna äldre böcker må nämnas: räkenskapsböcker från 1656, födelse-, dop-, vigsel- och dödsböcker från 1688, husförhörsböcker från 1717, Bohlens exorptier (innehållande bland annat några sockensåmprotokoll från tiden före 1793), fattigvårdstärkenskapet från 1795, handlingar rörande Fensjö prästgård; samlade af Fries. Antiqua-Nova in Fensjö. 1) Tagebuch, 3 h. in 4:o omkr. 390 sidor af Luise Eggert. 2)

1) Den fullständiga titeln: »Antiqua-Nova in Fensjö eller kort underrättelse om Tilståndet uti Fensjö både nu och Fordomtid, så mycket som inhi år 1760 med de följande vittnerligt vordet är, eller blefvit gjordt och utträtt och angår 1:o Fensjö kyrka 2:o Fensjö pastorat 3:o Fensjö prästgård 4:o cappellans Bohler St. Duffhult — uti 4 små relationer eller berättelser sammantagna och förtalande af Pastore Lovci M. B. (Magnus Bolin), Följer härhos vid hvar Relation merendels såsom Appender några Allegater och Document som den föregående Berättelsen dels besyrka dels uplysa och förmera. Item något annat Smått som antur tykt tjenligt och nödigt vara sina Effertördare att commuicera.» Säsom exempel på det senare anføra vi för kuriositetens skull, hvad han efter det släkteregister, han upprättat öfver de letrande församlingssor och där han gått tillbaka 3 lod, har att säga: »Likasom sächterna bortgå och tiderna förvandlas så förvandlas öck folkets seder hvilket bland annat röns därat att då jag tillträdde Fensjö församling år 1732 funnos uti henne några och 30 bönder, som hadde skägg, men år 1762 näppeligen 7 eller 8 stycken.» Och därefter fortsätter han på latin: »Hic mos quogy. in usu venit apud clerum Westboens, nra post obitum Pastoris N. Sebelin in Befleled A:o 1761 ne unus barbatus Sacerdos h. t. sit sperstes est in predieto territorio. Sicut per totam Diocesse. Vex. pauti Presbyteri barba ornati sunt ita etiam pauciores, qui propriis crinibus tituntur Hinc verum Adagium: Tempora mutantur et nos mutamur in illis — Utinam malo in bonum!» (Denna sed — att raka af sig skägget — kom också i bruk hos prästerna i Yästbo, ty efter pastor Sebelins i Befleled död år 1761 funnos nu för tiden i omnämda kontrakt inle en enda präst, som har skägg. Liksom det i hela Växjö stift finnes få präster som äro skäggepyrdla, så finnes det ännu färre, som inte ha penk. Har kan tillämpas ordstiftvet: Tidenra förändras och vi med dem. (Fifve Gud från det sämre till det bättre!) — önskesäson synes vara tillfogad af en senare hand.

2) En bildad tysk dam, som efter fadrens död och sedan familjen förlorat all sin förmögenhet och råkatt i fattigdom, lyftat öfver till Sverige att börja med som lärarinna i en skola i Ystad; stildrar i denna Tagebuch, som på tyskt språk och med tysk handstil är skriven i Ystad och Korsås åren 1843—1845, samt minnen från en 26-årig lefnad. Boken innehåller ej så mycket från denna kvinnans yttre lefnadsförhållanden som fast mera från hennes inre värld och vittnar om en ädel, religiös anlagd och kåsallig kvinna. Hur denna »Tagebuch», i hvilken författarinnan »her im kalten Norden, tern von der Heimath und den jugendfreunden» blott för en älskad syster Lina biktat sina hemligaste känslor och ö tankar, kommit att tillhöra Fensjö kyrkoarkiv, känna vi ej. Den är upptecken i kyrkans inventarium redan på 1850-talet.

Femsjö församlings folkvärd var vid början af år 1899 inalles 573 personer. Enligt Rogbergs Smål. beskrifning utgjorde den 1763 endast 398 personer. Hundra år därefter eller 1863 var folkvärdigen 815 personer — sålunda mer än fördubblad! I senare decennierna ha här ej få personer, särskildt bland ungdomen, utvandrat till Amerika, andra ha gifvit sig ut på arbete vid några af de många järnvägsbyggena i landet. I 1800-talets förra hälft togo de, som sökte arbetsförtjänst utom socknen, ofta »plejeln» (slagan) på ryggen och vandrade till de skanska bygderna för att där under efterhusten tröska. Något senare sökte en och annan arbete vid brännener. Folket är väl medvetet om andra bygders rikare resurser men älskar dock fädernetorvan. Finnas barn, hör det till sällsyntheterna, att gården öfvergår till oskrilda. Som helt betraktadt är folket nyktert, därtill sträfsamt, förnöjsamt och glädlytt med ett konservativt men på samma gång demokratiskt kväme.²⁾

1) När år 1811 försäkringsmanskap för kriget skulle uttagas med »4 stridbara män» — landvärdet hade ären förut riktigt — utgjorde »församlingens stridbara män, som antecknade voro, 70 å 80 personer».

2) Att under 1800-talets förra hälft här såsom på många andra ställen i vårt land under husbohöfverinnings tid mycket missbrukt af starka drycker förekom, därom vittna flere af sockenprotokollen från den tiden. År 1839 sökte en då varande v. pastor att bilda en absolut nykterhetsförening i sammankallad extra sockensamman. Sedan han »håde länge och väl» skildrat »vinstryckernas syndalöd» och uppmanat de närvarande att anteckna sig i föreningen, ätlyddes detta af — en enda, en dåning, hvilken jämte ordföranden utgjorde församlingens början i hopp att snart bli flere». De andra närvarande ende sig om att inskränka bruket för att hindra missbruket. Hur långt man ville gå i inskränkningen, därom upplyser följande protokollsutdrag, som är ordagrant:

»Ehälligt beslutades att vid kalaser i allmänhet såsom barnrodop, kyrkogång, begravningsar, bröllop m. m. alltid så i mat som drink, i synnerhet starka drycker, matta skall iakttagas. I sup må tillåtas med mat när Gisterna komma. 2) under måltiden för eller vid middagsstunden, I på eftermiddagen och I under aftonmåltiden om samlingen varar så länge o. s. v. så länge gästerna äro tillsammans hvarje sup berättad till väl under men ej öfver. En junfru och böra inga kalaser öfver höfvan långvarigt utdragas. — Med mat och dricka eger för öfrigt hvar och en med iakttagande af hvad öfran stadsgäst efter behag traktera. 2:o särskildt I vid Likleg: Inga så kallade matar mottagas; hela lagot får ämnas sig med traktering om morgonen, liket afhäres, bestående uti utom mat högst 3:ne supar, en vid ankomsten och 2:ne under måltiden, om sådan arrattas. — 2) Inga kyrkogillan få bidandener tillåtas. 3) Vid Husförhörens iakttagas: 1. Inga när de komma trakteras, inga trakteras hela dagen i grannstugorna. Under Förhöret göres efter uppskrifningen och förhöret med barnen och de yngre, efter som Pastor finner lämpligt, något uppehåll, då Läsnöfsvärden trakterar alla i Roten som äro närvarande med lite ost och bröd eller annat efter omständigheterna, hvarvill ej mer än en sup bjudes. Vid Förhörets slut gå alla hvar till sitt utan vidare traktering, utom Hemmansägarna i Roten, som efter vanligheten gvarbjiffva till atfönen och enhållas en mulltid mat, då bränvin också efter förskrifna sätt utdelas och en försup erhålles såsom vanligt under uppehållen. Till suparna bör ett ordentligt mått begrundas som ej ger tillfälle till omätlighet; bränvin eller eljest starka drycker (må ej) anordnas förtäras, såsom i dricka, kaffe eller dylikt. Den som bryter mot något af hvad här stadsgäst utom den skrymf hvarvill han gör sig i samhället skyldigt, anses förbunden till Församlingens egen kassa (3) Tre Riksd. Bro, hvilka medel sexmånna otylkorligt ega rätt upanta och upbjära genast, och

Hvad som i äldre tider ofta går igen, »folket ville blifva vid sin frihet», sither nog kvar hos det ännu i dag. Oaktadt försök blifvit gjorda, ha nyare tidens separatistiska rörelser här ej kunnat vinna insieg. Såsom förfäderna på Annerstadii tid tätt fylkade sig omkring »sin pastor», så hafva ock deras efterkommande troget samlat sig omkring sina lärare i den kära gamla helgedomen, och detta desto mer, som dessa väl varit förtjänta af förtroendet. Härigenom har utbildat sig en anda af samhällighet, som röjer sig på många områden. Och liksom på 16- och 1700-talet barn ur prästhuset, manliga och kvinnliga, någon gång satte sig ner i församlingen för att ägna sig åt bondens sträfsamma kall, så ha ock å andra sidan både i äldre och nyare tid från flere af bondehemmen söner utgått, som med »lust för boken» ägnat sig åt kyrkans och skolans tjänst.¹⁾ Särskildt har så skett under senaste mansåldern. Dessa »sina barn» har församlingen allid omfattet med mycken kärlek. Visad både i ord och gärning. År 1897 hade dessa en söndag slämt möte i hembygden för att i dess gamla helgedom bland fränder och vänner fra högtid. Leke alla hade kunnat komma, men närvarande voro 1 seminarieadjunkt, 11 prästmän och 3 skollärare och organister.²⁾

Pastorshuset å Femsjö prästgård ligger helt nära kyrkan, söder om densamma. Fordom låg det ännu litet närmare kyrkan. Vid dess förra plats står nu en gammal ärevördig lönn, som en gång beskruggat det tjäll, där den berömda naturforskaren Elias

hvilka det desutom i förening med hvarje rättsinng det särskildt ällger vaka hvar och en i sin Rote och vid kyrkan gemensamt öfver efterlehdaden.

Då ingenting vidare var att öfverligga äskildes Församlingen genast under tillförsäkn af Guds nåd och välsignelse».

1) Från längre tid tillbaka må nämnas 4 bröder Lavin, Charis, Lars, Carl och Joseph, hvilka alla blefvo präster i Vestö stift: Den äldste Charis, f. 1700^{29/10} dog som komminister i Träheryd 1744; Lars, f. 1709^{30/10}, dog som komminister i Jönköping 1763; Carl, f. 1712^{18/8}, dog som komministersadj. i Alesda 1754; den yngre, Joseph, f. 1724^{29/8}, blef prost och kyrkoh. i Jönköping, dog 1782. De voro söner af hennansägaren Måns Andersson och Bengta Bengtsdotter i Frillal, fört boende i Dufhult och dessförinnan i Femsjö skattegård. Lavinernas farfar var den vid »Femsjö kyrkoby» omnämnda »Gamle Anders». En broder till dessa vid namn Jöns stannade kvar på fädernetorvan som bonde.

2) Bland dem, som där mötte, var ock den, som — därtill ombedd af den ärnade utgrifvarn af denna Smål. Beskrifn. — nektskrifvit dessa anspråkslösa anteckningar om hembygden. Såväl på grund af källornas rikhaltighet — personliga hägelkonster och kyrkorkonstners många handskrifver — som ock, och kanske mest på grund af kärleken till hembygden, som hindrat mig att se det betydelselösa i nyckel, som upplagats, har denna sockenbeskrifning fått en välförtydd, som ej af utgrifvarn varit alsedd. Vårre är dock, att afslutningen så länge blifvit förtrodd, oaktadt tränga varnningar med »tillägga förmannings» från utgrifvarn, som då han ej gärna kunde låta någon annan avsluta den påbegynta sockenbeskrifningen, så att säga hvarken kunnat komma framåt eller tillbaka. Hvad Vastbobeskrifningarna angår. Jag får därtill fördsamt bejdja, att de Vastboiter, som med missnöje sett »sina sockenbeskrifningar förtrodda, ej måtte lägga utgrifvarn till last, hvad en annan förbrunnit. Min är skulden. Nu är emellertid hindret bort, och bann är klar!

Fries föddes. Hans födelseplan förtjänade helt visst att få sin minnessten, men ännu saknas den. Där det vackra pastorshuset nu ligger, förklades det under kyrkoherde Eggertz' tid, då det nybyggdes för en konstant kostnad af 1,618 riksd. 38 sk. riksgäld — naturakostnader desutom. »För att visa en eftervärld, hvilken villig allmoget Femsjö socken hade åren 1854 och 1855, då arbetet verkställdes», har kyrkoherde Eggertz i ett särskildt anförande till ett protokoll för sänämnda år bland annat meddelat, att »intet missnöje, ingen strid eller tvödräglighet under hela byggnads tiden, hvarken inom Directionen eller församlingen visat sig, utan att alla ställa och skickeligt tillgått.»

Pastors löneinkomster äro: konstant af församlingen omkring 1,116 kr.; afkastningen af bostället omkring 174 kr., vederlagsspann-mål, arrende för stonhemmanet Darhult och afkastningen af förra komministerbostället i Yltersele församling Södermanlands län nr 4 Tuna, tillhoppa omkr. 870 kr., lönelöskott fast 300 kr., tillfallit (intill 1900) 500 kr. eller hela lönen tillsammans omkr. 2,960 kr.¹⁾ Kyrkoherdar i Femsjö hafva varit:

Jacob 1530—1560. Från 1553 intill sin död synes han ha haft till medhjälpare »hr Hans», som sedermera blef hans efterträdare.

Hans 1560. Han bortfördes i början af Nordiska sjundeåriga kriget (1563—1570) af danskarna i fångenskap. Sockenens lög hänge öde, och ingen präst synes ha bott där förrän 1575.

Severinus eller **Söfrin** 1575. Enligt Wieselgren flyttade han hit från Åhs, enär han ville fly från den ort, »där 7 döttrar haft besötra sig». Om honom äro i öfrigt stridiga uppgifter. Än säges han ha »favoriserat Lironingen» och för dens skull blifvit ansedd som katolik och blifvit antingen afsatt eller degraderad till kaplan under kh. i Unnarvd, än antages han för krigsrovlighetens skull ha öfvergifvit församlingen och sökt annan liggerhet. På hans tid skall en gammal byrk vid vägen mellan kyrkan och prästgården, som då lög väster om kyrkan. Hvar gång han gick vägen, skall han ha blifvit något litet kranstående inför byrken och bugat sig för den, föregiftvande, att han aldrig kommit till det heliga pre-

1) I äldre tider, då gamla lönesättet var rådande, bestod pastors i Femsjö lön dels af ordinarie inkomster, dels af tillfälliga eller s. k. accidentier. Till det förutnämnda slaget hörde s. k. tertiationden af hurnle och sid säson ock »ost», sänna, dagstörke, ostehjäl, Tiönde af ljun och hampa samt Cappellans lön. Sina »successors till en liten efterträtelse» har Bolin på följande sätt angifvit: »huru mycket Femsjö socken varit van att gifva och börg gifva sin pastor ni accidentier vid vissa förändningar:

1) *Ljksolar* betalats, som vilkoren äro til, högst 1 ko, minst: 24 öre silfvm., dok utan ljkprellikan.

2) *Barnulap*. Då offerat kvinnan, som bär barnet 12 eller 18 öre, och kanstie mer, som Fadren är hederstam til, och låter bära en kaka och sägel till präst, men Fadern äro offera öfra int, dock torde de väl förmis dertill om det behärrats.

3) *Qenans kyrkohöng*: Smör $\frac{1}{2}$ Lispund, minst 8 mkr (marken) samt 2-ne kator och 2 st. kött.

4) *Lysningar för Brudfolle*. Då gifver Fästemöen, om hon är af något vilkor, en Skjortevät, 1 par ubstrumpor och band dertill, då de låta examinera sig i prästgården.

5) *Vid Bruderingningar* öfra Brudfolken och Brudskaran, hvar de behaga och som de äro hederstam til. För öfrigt gifves annars 6 daler silfvm.»

allkämberet, om icke björkiset tagit skälmen ur pilens hjura. Berättas ock ha haft sin säng öfver kyrkan (å vinden) om sommardagen.)

Harens Magni eller **Hisse Månsons** 1587. Han har underskriftit Upsala mötes beslut 1593 och kallar sig där komminister. I ett bref från biskop Nicholas Stephani i Växjö af 26 aug. 1590 nämnes han emellertid »han gode och wellärde man Hr Hægg, Pastor i Femsjö».

Petrus Svenonis 1597—1600. Han kallas ock Pär Danske. Till ämin-nelse efter honom säges Luthers danska huspostilla vara gifven till kyrkan.

Nicolaus Nicolai 1600—1620. Han kallade sig Collander och var enligt Bolins antagande född i socknen, i gården Kullhult, och stamfader för Collanderska släkten. Enligt en annan uppgift var han född i Skir Kullgården af Växjö landsförsamling.²⁾

Petrus 1620—1630. Bondson från Anderstorp, kh. Erlandi måg.

Sveno Petri Palandis 1630—1645. Bondson, född i Nöbbele af Ret-tale församling. I hans tid säges prästgården ha blifvit förstörd af våldeld en söndagsnatt. År 1644 blef han af »the Danske eller några skänner i Hallands bortförd som fånge men slapp undan i Mjåla i Torups socken. Död 1645.

Magnus Wexionensis eller »hr Måns» 1646—1650. Slutligen pastor i Unnarvd.

Hayvins Petri Mjöbeckens 1650—1656. Född i Tranemo i Kind. Blef komminister i Danvis och Växjö; sedan kh. i Unnarvd men kom genom byte med öfrannämnde »hr Måns» hit såsom kh. Öfrist när han dog, ledde ännu 1657. Lär alltså äret förrit ha afsätt pastoratet till sin efterträdare eller haft honom till vikarie.

Petrus Nicolai Brondius³⁾ 1656—1663. Född i Unnarvds prästgård. Fadern var Prosten dänstades Nicolaus Brondius. Han hade 2 söner, Zacharis, som blef bonde i Skoga i Färögaryds socken och N. Brondius, som blef student men sedan svagsint.⁴⁾

Andreas Bononius eller **Bonde** 1663—1688. Hans barn ha kallat sig och honom Linnæus. Han var bondson från Sadelstorp i Lidhults socken, krigs-präst vid garnisonen i Halmstad i 11 år, sedan kh. här i 25 år. Var 3 gånger gift: 1 g.) i Åbo med en finska, unga hurr 2 g.) med Kristina Wirkne, dotter till komministern i Lidhult Andree Jone (äfrven kallad Mart) och änka efter kh. Sveno hänsstades. Med henne hade han bland andra barn sönerna magister Si-muel Linnæus, som dog som häradspäst i Båstad $\frac{27}{7}$ 1708 och magister Daniel Linnæus, som dog som prost i Haslöfs pastorat i Halland.⁵⁾ 3 g.) med Cecilia

1) Enligt sonligas antagande skall det ha varit Hægg, som plögade bura sig för byrken. Bolin, som hänvisar till assessor Rothmans »Dietaria edita in Gymnas. Westonens. anno 1748», fasthåller likväl vid den här relaterande anteckningen från kh. Nestadhi tid, som härför »bugendel» till Severinus.

2) Wieselgren, som följer det senare antagandet, erfarer om att äfrven Åson-höga och Plettervd gjort anspråk på att få anses som Collanderstamfaderns fö-delseort. Tvisten om födelseorten torde ännu få anses oafgjort.

3) Aldre Beskrifningar ha Brondius. Såväl han själf som hans söner skrevro dock Brondius.

4) Ut Brondii och början af Bononii tid var en vid namn *Hayvins Ste-phani* eller »hr Håkan» komminister i Femsjö. Han var född i Skibbhatt, bodde i Knallt och ledde intill år 1672. Han hade en son, Pehr, som blef bonde i Wikan i Långaryds socken.

5) Om dessa båda framstående män berättar Bolin, att, då deras sjunder, som hade små barn, ville nyfja deras ungdomslagar till allehanda arbete, byggde de sig en liten skolekammare alsides i skogen öster från prästgårdens sägkravn vid gamla kvarnvägen (*Tuggalien). Här uti enslighet idkade de som gossar sina studier om sommaren. Plåsen ritmärktes 1761 genom några stenar, som där upprestes.

Pensdotter, som var född i församlingen och efter Dononi; död blef omgift med Per Larsson i Skrubhult samt moder i första äktenskapet till 6 och i sista till 4 barn.

Johan Anstrenius 1688—1690. Sedan kh. i Odensjö.

Magnus Benedicti Nestadins 1690—1711. Föddes i Kärda 29 juni 1695 och var son af bonden Bengt i Nästa. Skolaris i Växjö 1691 och gymnasist 1690. Prestvigades i juni 1673 och blef s. å. komminister i Tutaryd. Kh. här 1690, afled 30 juni 1711. — Gift 1676 med Anna Jannea — död 1696, 41 år gammal — dotter till ofvannämnde kh. A. Bononius. Med henne hade han 6 dottrar och 2 söner, af hvilka Benedictus M. Nestadins blef kungspäst och dog i Polen 1709 och äldste sonen Daniel blef bonde här i socknen och dog 50 år gammal i Norra Saraböke, efterlämnande 4 barn, nämligen Jöns i Knullat, Bengt i Stensbol, Måns i Saraböke samt en dotter, gift med Lars i Saraböke.

Petrus eller **Pehr Johannis Annerstadius** 1711—1732. Född 1678 i Annerstads by i Sunnerbo härad och son af hemmansägaren Jöns Persson och Brita Bengtsdotter, som afled 80-årig i Femsjö. Skolaris i Vexjö 1689, inskrefs vid akademien i Uppsala 1700, prästvigdes 1708 och blef samtidigt adfunkt här hos sin svärfarer Nestadins, som före sin död afträdde pastoratet till mågen. Han erhöi dock först 1723 och efter många stridigheter med pastor i Unnaråd¹⁾ konsistori fullmakt. Död den 9 mars 1732. A. har själf antecknat i en kyrkbok: »Hvad jag för detta Femsjö utstått är ofbeskrifligt.» Måste i början »sköta sin svär-fader», hade att försörja många fattiga anförvarer, som ingen annan hade att hta sig till», betungades med svara skatter under den hårda krigstiden, hade en stor barnskara att uppföstra med små inkomster. Synes ha varit »med vrakra ämbets-gävor», mycket afhållen i församlingen. Han är svärfarer för släkten Annerstedt, som gifvit vart land flere utmärkta män. Gift 1:a gången den 11 februari 1708 med Brita Nestadins, född 1685. En ovanlig kvinna. Gifvde för sin man 4 besvärliga resor till Stockholm, där hon »suppligvande inför höga öfverheten», i resa till Lund i samma ärende. Blef under sitt omkring 19 1/2-åriga äktenskap moder till 12 barn. Hon dog endast 42 år gammal den 12 aug. 1727²⁾. 2:a gången den 10 mars 1730 i Dratinge-Gårdet af Västergöland. Äktenskapet barnlöst; dog 1732. **Magnus Bohlin** 1733—1770. Han var född den 28 juli 1703 i Boholt i Odensjö socken och son af hemmansägaren Zachris Persson och hans hustru Kerstin Mansdotter, som dog 53-årig som änka i Femsjö prästgård 1736. Skolaris i Vexjö 1713; student i Lund 1724. Upphöll sig med små konditioner i Skåne och under 1 1/2 år i Sunnerbo. P. v. i mars 1732; nådarspredikan här s. å. Året därpå erhöi han fullmakt på pastoratet med villkor, att han skulle försörja före-trädarens 4 st. onyundiga barn, bland hvilka äldsta dottern, Anna Maria, blef hans hustru. Opponent vid prästmötet 1751; död den 26 juni 1770.

¹⁾ Se sid. 29 här otfan.

²⁾ Makarna Annerstadii 12 barn voro:

- 1) Johannes, f. 5 nov. 1708, död i Vexjö d. 10 dec. 1721.
- 2) Anna Maria, f. 13 dec. 1709. Hon blef gift med kyrkoh. Bohlin här och är morfors mor till Elias Fries samt farmors morför till n. v. prof. emer. Thore Fries i Uppsala.
- 3) Samuel, f. 9 maj 1711, blef handlande i Karlskrona.
- 4) Magnus, f. 37 aug. 1712, blef v. häradshövding; dog 1781.
- 5) David, f. 22 juli 1714; dog som komminister i Västra Thorsås.
- 6) Benedictus f. 28 aug. 1715; dog i kopporna d. 24 okt. 1717.
- 7) Clara, f. 10 jan. 1717; död 3 april s. å.
- 8) Enevold, f. 12 febr. 1718; »begröfs hos sina små saliga syskon i kyrkan 1719».
- 9) Sven, f. 28 juli 1719; död 4 maj 1722.
- 10) Daniel, f. »mellan 25 och 26 febr.» 1721. Han dog som teol. professör i Uppsala och är fartyars far till n. v. justitieministern P. S. L. Annerstedt och bibliotekarien i Uppsala Claes Annerstedt.
- 11) Margareta Kristina f. 14 dec. 1722; blef gift inom församlingen 1744 med en Sven Andersson.
- 12) Brita, f. 3 aug. 1725; död 17 sept. 1727.

Han synes ha varit en sällsynt arbetsam och duglig man med öppen blick både för det större och mindre i lifvet. Genom hans energi och kloka ledning fick församlingen en för den tiden pryddlig kyrka; prästgårds husen dels nybyggdes, dels renoverades, hvarvid Bohlin, såsom det ännu berättas från de gamla, lät mälla i salen en mängd tänkespråk på latin, obegrifliga för men icke oeraktade af gemene man. Planterade »fruktträd och rosenbuskar», beskref för folket, hur de skulle röfja i äng och hage, hur de skulle yodfärga sina hus n. m. Hvar som rördde socknen, gammalt eller nytt, antecknade han i det ofta omnämnda och för äldre såväl som för denna beskrifning använda arbetet: »Antiqua-Nova in Femsjö».)

Benedictus Wornelin 1771—1792. Bondson, född den 31 juli 1715 i Mösle i Ynnarbo socken. Skolaris i Växjö; magister 1745; pr. 1746; kh. hästades 1771; död den 21 aug. 1792.

Gift den 10 dec. 1754 med företrädarens enda barn, dottern Brita Kristina Böhn, som var född den 12 mars 1734 och dog 12 nov. 1799. Deras barn voro Anna Kristina, gift med den bekante lexicografen teol. dakt. och domprosten Håkan Sjögren (i dennes andra gifte) och död barnlös år 1805; Johannes Magnus, död som konrektor vid Växjö skola 1812; Johanna Maria, gift 1 f.) med kh. M. Persander i Unnaråd, 2 f.) med kh. och prästen Nils Stoeke i Aseda och moder till 10 barn; Sara Elisabet, gift med efterträdaren.

Theodor Fries 1793—1839. Född i Jönköpings stad den 27 dec. 1762 och son af rådmannen och klokegjutaren Elias Fries Thoreson; student i Jönköping, student i Lund den 11 okt. 1780; magister 1784, pv. den 1 okt. 1789; pa-

¹⁾ Vid slutet af berättelsen om kyrkohygget har B. riktat till sin efterträdare följande ord, som anföras såsom en antydan om, hur han själf bedömd sig och sin verksamhet:

Ald Successorum!

Tu herde och präst, som kommer härnäst,
 Tu intet at jag, ju ringa och svagt,
 Med kyrkonos byggnad, som är till stor prydnad,
 All hedran från Tig tänkt draga till mig,
 Nej: Tu äst värd mera tack, heder och ährr,
 Om Tu i folks hjärta, som är så förhärdat
 Af ondskone stor upplj thenna jord,
 Kan trycka ny stämpel och bygga Guds Tempel,
 Med sanningens ord väl föda Guds biord,
 Dra människor till Gud at hålla hans bud
 Och föra mång själ, som är satans träl
 Från helwets pinat, at the måga skina
 Som solene klar ihland änglasker:
 Då har Tu förtient, at blifva bekrönt
 Med Groman så skön i himlen till lön.
 At thetta påyrka Gud gifve Tig styrka!
 Och alt väl utträtta, Guds rike förbättra.
 Och hela then skade, att jag ej tid hade
 För byggnaden swär wäl beta min får.
 War Tu såsom jag intill tin dödsdag
 Byggnastare rätt, dock på andligt sätt.
 Bygg icke med träd utan Guds ords säd
 Församlingen opp, som är Christi kropp.
 Så skall Tu förföjd i Gudi med frögd
 Af werlden gå ut och få till ett slut
 Höra thessa orden:

Ack Tu gode och Tygne Tjenare etc.

Votum.

storalexamen 1791, kh. här 1793; prost den 1 maj 1816, resp. vid prästmötet 1817; jubelmästare 1833; död den 21 juli 1839.

F., som i 46 år var kh. här, har af både biskop och kontraktsprost fått vitrorle, att hans kyrkostyrelse var berömmelig.¹⁾ Förstod att »ta folket» på sidant sätt, att han »fick det som han ville».²⁾ Var mycket lycklig i sin hushållning såväl med egna som kyrkans medel. Oaktadt utgifter för kommissionsturen, för ny orgel m. fl. reparationer, hade kyrkokassan under hans ämbetslidit fått en tillökning af 1,379 riksd. 14 sk. 2 runnstycken banco. Ifrån häradet, än med strängt och än med hämpor, särskildt mot dryckenskap, lekstugor, jux i kindadräkt m. m.³⁾ Vid Prosten Fries död gick pastoratet ur släkten. I omkr. 150 år eller ända från kh. Nestadius hade kyrkohärdensyslan oafbrutet öfvergått från svärfadern till mågen.

Fries hade blott ett enda barn. Om detta har han i dopboken för 1794 antecknat: »Den 15 augusti klockan XI förmiddagen föddes och döptes den 17 ejuskten Elias Magnus i Fensjö Prästgård. Emma Deus adjivet!» (God hjälpe honom!). Af detta barn blef en man med europeisk ryktbarhet, en prydnad för vårt land både som lärjd och människa. Som gosse och yngling genomströfvade han socknen i alla riktnigar, akterfvande på all. Ej blott för växtvetens egenomligheter utan ook för socknens minnesmärken och dess natur m. m. synes han under sina många vandringar ha haft ett öppet öga. Flere anmärkingar i mar sinalen till Bolins »Antiqua-Nova» vitna därom. Ännu ej 15-årig har han bland »Sverres pastorum» i nysammansatta arbete nedskrifvit med pryddig handstil en kort lefnadsberättelse af morfadern Wernolin. Äfven ur faderns lif har han antecknat de viktigaste data, anmärkande till sist, att ende sonen är »Elias, som skref detta den 11 febr. 1809». Den gamla hembygden besökte han äfven efter faderns död och behöll under hela sin lifstid en varm kärlek till »det lilla Fensjö», hvars namn genom honom blef framdraget ur sin obemärkthet. Ägare af 1/2 mtl Yaböke

¹⁾ Vid biskopsvisit. af Jandvig Mörmör den 2—4 april 1806 och vid in-venteringen af Daniel Nordin 14 aug. 1839.

²⁾ Af stämprotokollet framgår dock, att ett och annat önskemål, särskildt då det gällde att få bort gamla inrotade ovanor, strändade mot församlingmedlemmarnas »enahälliga önskan att få behålla sin gamla frihet». Han gaf då lugnt efter för tillfället, men kom igen, stundom med framgång.

³⁾ Så t. ex. beslutades 1796 till förekommande af brännvinsupprande så inom som utom kyrkovan, att, eho som härmed behömes, skulle en eller flere söndagar å rad undergå det af ålder i församlingen brukliga stocksträffet, den vanartige till skam och blygd och androm till vanning. I protok. för 1807 bestämes till hämmande af lekstugor, som ofta »slutas med fylleri, slagsmål och annat oständigt uppförande», ett vite af 10 riksdaler banco på den husfader, som ämnar hus till lekstugors hallande. Efter att i protok. för 1811 ha erinrat, som detta vite och varnat mot dryckenskap och lekstugors hallande fortsätter han: »Dir åtalen är, där församla sig öfrarna, där ungdom samlas, där blir snart speleman, ditt spelemän kommer, blir snart dans, där dans är, blir snart fört, där fört är, där fordras dricka och där starka drycker förtäras, blifva sinna uppförda, där blir eder och svordomar, där blir slagsmål och trötter, där blir seders förfärl och ungdoms förvillelse». I protok. för 1817 erinrar F. sockenborna om att han ofta enskildt talat med dem om nödvändigheten af att afståga nyfjandra af att alla unga härliga utländska produkter såsom ledande till församlingens fattigdom och undergång, och därefter öfverenskomma alla, att de vilja håtaneller löke låta sig förfärdiga andra kläder än af de rådval och de tyger, som deras hustrur, barn och tjänstefolk själva kunna spinna, väfva och med inländska färvestoffer färga; att de skola med vaksamhet hindra sina hustrur, barn och tjänstefolk att hädaneller köpa utländska husrund- och halskläder. Dock tillstå de, att all deras vaksamhet är nästan fruktlös, så länge Västgötar eller de s. k. kamliar vandra omkring från gård till gård, från stuga till stuga och uppreja utländska tyger, näslukar och halskläder.

skilde han detta åt arrendatorerna före sin död på förmånliga villkor. Med prästerna i Fensjö korresponderade han ej sällan och gladdde sig åt, att »Fensjö alltid hade den tuen att få bra präster». Om den store naturforskaren, »Sveviges störste botanist sedan Linnés tid», berättar ännu de gamle en och annan anekdot. Han kallas ritt och slätt »professors», säsom om ingen annan med den titeln funnits.

Johan Erland Collander 1841—1851. Sedan kh. i Åker.

Fredrik Vilhelm Ekström 1851—1854. Sedan kh. i Lekaryd och slutligen i Åseda.

Andreas Emil Eggertz 1854—1860. Sedan kh. i Vistanda.

Carl Magnus Svensson 1861—1875. Sedan kh. i Markaryd och sist i S. Ljunga.

Gustaf Vilhelm Ekedahl 1876—1885. Nu kh. i Södra Ljunga.

Gustaf Anserius Lindblad 1885—. Född i Byrums förs. den 4 febr. 1838 och son af hemmansägaren Sven Svensson och Johanna Arvistsdotter; student i Uppsala den 22 jan. 1856; teor. teol. ex. den 31 maj 1861; prakt. teol. ex. den 19 febr. 1864; prästvigd i Växjö den 6 mars 1864; komm. i Hårdlanda den 3 mars 1873, tillr. den 1 april s. å.; kyrkohörde här den 6 juni 1885, tillr. den 1 maj 1886; predikant (2:dra dagen) vid prästmötet i Växjö 1887. Från tryckeri utgifvet: Predikan vid prästmötet i Växjö den 24 augusti 1887.

Gift den 2 maj 1878 med Ida Konstantia Chytreus, dotter af komm.-handt-männen Olof Chytreus och Ulrika Beata Hjelm.

För folklupplysningen finnes här en fast folkskola med hvar-annandagsläsning och en å 3 stationer flyttande småskola. Före k. mts nädiga stadga af den 18 juni 1842 undervisades barnen af föräldrarna i hemmen. I ett stämprotokoll af år 1836 heter det, att de blifvit »väl undervisade både i stäring och commatering». Anspråken voro inle så stora. Stundom anlätades någon särskild person till hjälp, hvarvid man oftast synes ha mera sett på dennas behof att få något att försörja sig med än på hans skicklighet i att undervisa¹⁾. När domkapitlet i Växjö 1836 utfärdade cirkulär om ständiga skollärares antagande, åtog sig här församlingen organist och klockare att bestrida undervisningen. K. mts råbud om inrättande af folkskola möttes här, såsom fallet var på de flesta ställen i vårt land, af mycken motvilja. Alla försattes i högsta bekrämmer öfver de betydliga kostnader, som antogs komma att drabba denna lilla församling. Man besöt enhälligt ingå till k. mnt med ansökan om att antingen få så stort anslag, som svarade mot verkliga behofvet, eller att få låta barnen undervisas af någon antagen skolmästare eller af församlingens klockare under prästerskapets ledning. Blevte nödigt inrätta en skola i öfverensstämmelse med kongl. stadgan, ville man åtminstone förbehålla sig rättighet att själf få uppgöra skäligt kontrakt med skolläraren om hans löneförmåner, så att han blifve pliktig mottaga »sådana sädesslag, som växa på församlingens magra jordmoh, då rågen alldeles uteslu-

¹⁾ I ett protokoll af 11 maj 1817 heter det: Som pigan Ingjerd Petersdotter har hjälplig skicklighet att lära barn läsa i bok, så påminnes de föräldrar, som hafva små barn, att antaga henne framför andra, emedan henne sker härmed delst en barnhärtighet.

tes». År 1845 den 14 okt. fattades emellertid det beslut, att en ambulatonisk skola skulle inrättas och en elev, Lars Larsson, från församlingen, med första till seminariet insändas. Till dennes underhåll vid seminariet beviljades 24 sk. banco af hvarje matlag — torparne dock undantagne. I början bestämdes skollärarlönen till 1 kappe blandad, 24 sk. riksgäld af hvarje matlag (torpare fria från spannmålen) samt dagligt underhåll under skolidagen. Skolan flyttade till en början på 3 rotar. I hvarje rote hölls entreprenad auktion å upplåtandet af skolrum och underhåll af läraren. Hos Jonas Larsson i Fensjö Skattegr. började skolan sin verksamhet den 15 juni 1847, då barnen från alla rotarna infunno sig för att examineras till inläggning. För underhåll af läraren och upplåtandet af skolrum skulle församlingen här betala 2 riksd. banco i veckan. Då läraren sedermera själf ville bestå sig underhållet höjde församlingen sin afgift af 24 sk. riksgäld till samma belopp i banco. År 1848 inskränktes rotarnes antal till 2, och året därpå stod ett skolhus uppfördt nära intill kyrkan men väster om densamma å s. k. Timstensåkem. Sedan dess har folkskolan varit fast. Åren 1878 och 1879 uppfördes å samma plan i det gamlas ställe ett nytt skolhus för en kostnad af omkring 4.500 kr. Till skolhusplan hade 1876 skett laga afsköndring af omkring 50 ar från prästgårdens ägor.¹⁾

Marken utgöres af torr och mager sandjord och är olämplig för trädgårdsplantering. Dock hafva under n. v. skollärarens tid planterats och uppvuxit flere såväl skydds- och prydnadsträd som frukträd. En rik blomstervärd prunkar i trädgården och vittnar om, att där där sinne för blomsterodling finnes, kan t. o. m. sandöknen komma att blomstra. Med anledning af landshöfdingens i Jönköping besök å orten fick skolan 1898 sin första flagga. Småskola inrättades här 1861 och har allfjämt varit flyttande. Med folkskol-lärarefjänsten är förenad organist- och kloccarebefattningen.

Ordinarie folkskollärare inom församlingen hafva varit:

Lars Larsson 1847—1875. Född 1813.

Elias Elmén 1875—. Född 1847.

Ås socknen.

Ås, som äfven skrives Åhs och i de äldsta kyrkböckerna Åås, och som till skillnad från andra socknar med samma namn kallas Väsbo-Ås, har tuppenbarligen sitt namn efter den ås, som ligger Liljan med omgivande ångar och mossar genomlöper en stor del af socknen från söder till norr, där den slutar med den åt norr och öster brantare samt åt söder och väster saktat slutande nästan cirkelrunda höjd, på hvilken Ås by är belägen och där Ås gamla kyrka var byggd.

Socknen gränser i norr till Bredaryd, i öster till Torskinge och Bolmen, i söder till Bolmsö och berör i sydvästra hörnet S. Umnaryd; mot väster är gränsen fjällhulofa, Källerstad och Reftele. I stort sedt är socknen rektangulär med många oregelbundna betar så väl hvad rätlinjigheten som figurens utseende beträffar. Till följd af dess afsmaltande på midten och dess utvidgning å båda ändarna till två något så när kvadratiske figurer, af hvilka den större ligger mot söder och den mindre mot norr, har socknen liknats vid en »knallpåse», d. v. s. en säck, i hvilken ringvarrande gårdarhandlande (»knallar») huro sina varor. Liksom i denna funnos åtskilliga utslående knölar och kantigeter, uppkomna af de olika föremål, som i densamma instoppades, så finnes ook vid socknens gränser många utvidgningar, inskränningar och oregelbundenheter. Socknens längd ligger i norr och söder såsom Väsbo-socknarnas i allmänhet. Längden från en liden 6 i Hvarsjön, där de fyra socknarna Ås, Bolmsö, Umnaryd och Jämlarotta ståta tillsammans, till nordligaste ändan på Draflinge skog är 18 km. Största bredden är i söder. Från Ölmingsberg till Tännaholme är 9,5 km. Socknen afsmaltar känsligen regelbundet mot norr, till dess den ett stycke norr om kyrkan når minsta breddlinjen från den s. k. Rågångsgrindan på Källerstadsvägen till den punkt vid Liljan, där Torskinge sockengräns upphör. Här är bredden endast 4 km. Där-efter vidgar den sig mot norr och öppnar en bredd af 6,5 km. i Draflinge ägor. Vid landmätteriet i Draflinge och Brötjlestads (Bredaryds socken) byar, som hade gemensamma ägor, förändras ett Draflinge tillhörande soldatöpp, Ekholmen, utmed Storån öster om mossar. Denne utskift i Bredaryds socken hänger öka tillsammans med Ås socken. Ett stycke från Storåns nuvarande utlopp i Bolmen är vid sjöfva åkanten på Svanholms ägor upprest på ett upradt stenkar en lång trekantig väl huggen sten. Genom åverkan har den något skändats i de skarpa kanterna, hvarigenom några af de synnerligen väl inhuggna vackra bokstäfverna förstörts. Den här följande inskrif (de förstörda bokstäfverna äro gissningsvis

¹⁾ Härfor betalar församlingen till pastor en afgift af 2 ss h-liter spannmål, hälften råg och hälften korn, som löses efter medelmarkbegång.